

**Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка**

ШИМЧИШИН МАРІЯ МИРОСЛАВІВНА

УДК 821.111 (73)

**Художнє вираження афро-американської ідентичності у літературному дискурсі
Гарлемського ренесансу**

10.01.06 – теорія літератури
10.01.04 – література зарубіжних країн

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора філологічних наук

Київ – 2012

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі теорії літератури та порівняльного літературознавства Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка, Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України.

Науковий консультант: доктор філологічних наук, професор
Висоцька Наталія Олександрівна,
Київський національний лінгвістичний
університет, професор кафедри теорії та історії
світової літератури

Офіційні опоненти: доктор філологічних наук, доцент
Михед Тетяна Василівна,
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка,
професор кафедри зарубіжної літератури
Інституту філології

доктор філологічних наук, доцент
Пронкевич Олександр Вікторович,
Чорноморський державний університет
імені Петра Могили,
директор Інституту філології,
професор кафедри історії,
теорії літератури та української філології

доктор філологічних наук, доцент
Хархун Валентина Петрівна,
Ніжинський державний університет
імені Миколи Гоголя, професор,
завідувач кафедри української літератури

Захист відбудеться "12" листопада 2012 р. о 10 год. на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.001.39 Київського національного університету імені Тараса Шевченка (010133, м. Київ-33, бульвар Т. Шевченка, 14).

З дисертацією можна ознайомитися у науковій бібліотеці Київського національного університету імені Тараса Шевченка (м. Київ, вул. Володимирська, 58).

Автореферат розісланий "10" жовтня 2012р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

І. В. Прушковська

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Література США мультикультурна за змістом та природою. Вона складається з багатоманітних пластів, у яких акумульована творча енергія, спадщина та світобачення рас, етносів, націй, представники яких проживають на північноамериканських теренах. Разом ці фрагменти складають строкатий килим під назвою "література США", де визначне місце належить творчим здобуткам афроамериканців.

Негритянська література інкорпорувала видозмінені усні народні традиції західноафриканських народів, а також конвенції та набутки євро-американської писемної словесності. Процес її становлення та розвою позначений досвідом рабства. Ця колективна травма негритянського народу, неодноразово репрезентована та переосмислена у художньому дискурсі, становить підмурівок його колективної ідентичності. Динаміка формування афро-американської літературної традиції розкриває шляхи творення негритянської самості у США.

Майже триста років тому африканці, насильно привезені на північноамериканський континент, використовували англійську мову для вираження власних душевних переживань. Крім того, щойно вони навчилися писати, почалися спроби деконструювати та змінити власну репрезентацію у світі білих. Відтак формування колективної ідентичності, що синкретизувала африканську та американську культурно-світоглядну парадигму, визначало основну проблематику усної та писемної традиції чорношкірих. Способи вербалізації негритянського досвіду багатогранні і включають як унікальні жанри, зокрема, оповіді (колишніх) рабів, спірічуелз, блюз, так і традиційні євро-американські жанроформи.

Усна народна творчість афроамериканців народилася на плантаціях Півдня й поєднала елементи як африканської, так і американської культур. Поетична душа чорношкірих, їхнє світовідчуття, насичене яскравою метафорикою, знайшли вираження у госпелз, спірічуелз (релігійно-духовних піснях), блюзі й обрядових співанках. У ліричності цих пісень передано лише дешифровано багатого внутрішнього світу негритянського народу. Іншим способом вираження його своєрідності є оповіді рабів та казки. Сполучення їхніх виражальних засобів із особливою поетикою і ритмікою спірічуелз лягло в основу ще одного жанру усної народної творчості чорношкірих американців – церковної проповіді.

Початковим писемним модусом афро-американської літератури були розповіді (колишніх) рабів – *slave narratives*. Найбільш інтенсивно цей жанр розвивався в XIX столітті. Багата спадщина негритянського народу в галузі мистецтва слова суттєво вплинула на формування літературної традиції США. Автобіографічний, політичний та релігійний дискурси склали підґрунтя для виникнення і розвитку негритянської художньої літератури.

Першою негритянською поетесою вважається Люсі Террі, рабиня зі штату Массачусеттс. З її спадщини збереглася балада "Бій у пущі" ("Bars Fight"), написана 1746 року, а опублікована в 1855 році. Джупітер Гаммон, раб з Лонг Айленду, став першим чорношкірим, чий вірші були видані у США 1760 року. Рабиня Філіс Вітлі – перша афроамериканка, якій вдалося опублікувати цілу збірку поезій (1773), щоправда, не у США, а у Великій Британії. Перший роман афро-американського письменника В. Брауна "Клотель, або донька президента" також був виданий спочатку у Лондоні (1853), а лише згодом – у США (1864). Вже наприкінці XIX століття творчість таких митців слова, як П. Л. Данбар, П. Гопкінс, Ф. Гарпер, Ч. Чеснатт та В. Дюбуа засвідчила існування якісно нової негритянської літератури.

На особливу увагу заслуговує літературна складова культурно-мистецького руху Гарлемський ренесанс як логічне продовження розвитку літературної традиції афроамериканців та як ланка історії національного красного письменства. Дискусії та дебати про успіхи й невдачі цього культурного проекту продовжуються дотепер. Уже навіть різні його назви – *Мистецький рух "Новий негр"*, *Мистецький рух чорношкірих*, *Негритянське відродження*, *Літературний ренесанс чорношкірих*, *Гарлемська літературна школа* — свідчать про неоднозначність та багатовимірність цього культурного феномену. Термін "Гарлемський ренесанс" утвердився в літературно-критичному дискурсі з 60-х років минулого століття. На нашу думку, він є найоптимальнішим для позначення духовного відродження чорношкірих американців з огляду на такі міркування. На

початку ХХ століття у свідомості афроамериканців Гарлем – столиця Нового Негра – уособлював вільний локус, де вони могли реалізувати себе як повноправні громадяни США. У цьому чорношкірому районі Нью-Йорка зосереджувалися основні мистецькі сили та товариства чорношкірих, відбувалися знакові політичні та культурні акції, видавалися часописи та книжки. Цей локус забезпечував молодим негритянським художникам, письменникам, музикантам та громадським діячам відчуття приналежності до єдиного творчого проекту побудови нової расової самості. Зрештою лише у столиці Нового Негра митці-початківці мали змогу зреалізувати свої творчі задуми. Гарлем функціонував як провідна тема, символ, образ та міфологема у текстах тогочасних негритянських письменників. Крім того, відмова від топоніма може спричинити сплутування цього мистецького явища із ширшим Негритянським відродженням, складовою якого є Гарлемський ренесанс. Це, зокрема, Чиказьке негритянське відродження та міжнародні рухи початку ХХ століття за звільнення чорношкірих від расистської політики й колонізації. Однак з метою уникнення стилістичних повторів ми вживатимемо згадані вище назви як синонімічні.

Часові межі цього культурно-мистецького руху визначаються по-різному. Одні науковці вважають його основним періодом 1924 – 1929 роки, інші – 1910 (1914, 1919) – 1937 (1940). Формально початок Гарлемського ренесансу корелював із виходом спеціального числа журналу "Сервей графік" ("The Survey Graphic") під редакцією А. Локка (Alain LeRoy Locke, 1885 – 1954) у березні 1925 року, що був цілком присвячений Гарлему. Він містив соціологічні дослідження про негритянський район Нью-Йорка, антропологічні розвідки та поезію молодих чорношкірих митців (К. Каллена, Л. Г'юза, Дж. Тумера, К. Маккея, А. Спенсер). Ще перед тим, у березні 1924 року, відбувся обід на честь публікації роману Дж. Фосет "Плутанина" за участі як афро-американських, так і білих письменників, літературних критиків та видавців, де було оголошено перший літературний конкурс для молодих негритянських митців слова.

На думку Арни Бонтана, Гарлемський ренесанс розпочався 1917 року, коли Маркус Гарві приїхав до США та пробудив гордість чорношкірих, ствердивши без будь-якого трагізму чи пафосу, що чорне – прекрасне. Книжки Джина Тумера та Клода Маккея, паради Маркуса Гарві, шалений успіх музичного шоу "Човгай далі" ("Shuffle Along") – усі ці події ініціювали інтерес до афроамериканців, їхніх культурних надбань, і водночас розворушили творчі сили та потенціал самих чорношкірих митців, їхні прагнення виразити свою сутність у вимірах нової естетики. Ленгстон Г'юз у автобіографії називає 20-ті роки "Мангеттенським чорним ренесансом" (Manhattan Black Renaissance). На його думку, популярність вистав, де використовувалися афро-американські теми, топоси та ритми, породила "моду на негрів", яка згодом поширилася на літературу, африканську скульптуру, музику та танці. Дж. В. Джонсон назвав 1924 – 1925 роки періодом негритянського "літературного відродження", ознаменований публікацією творів Дж. Фосет, К. Маккея, Н. Ларсен, Л. Г'юза, К. Каллена, які представляли нову генерацію негритянських митців. Незважаючи на розмитість часових рамок цього мистецького руху, все ж можемо вважати його початком першу п'ятирічку двадцятих років минулого століття, коли оприявилася модерністська складова афро-американської словесності, малярства та музики. Завершення Гарлемського ренесансу припадає на 1930 рік, що співвідноситься як з початком економічної кризи, так із виснаженням творчого ресурсу гарлемців.

Детермінантами виникнення мистецького руху чорношкірих американців стали інтенсивні культурні, політичні та соціальні зрушення, що мали місце в американському суспільстві на початку ХХ століття, включно зі зміною філософсько-ідеологічної парадигми у США, зумовленою поширенням прагматизму та культурного націоналізму. В результаті посилилась увага до досвіду маргінальних груп та шляхів їхньої інтеграції у загальноамериканську матрицю, а також до переосмислення самого поняття "американськості". Значну роль у появі феномену Гарлемського ренесансу зіграли також зовнішні суспільно-політичні та мистецькі чинники. Йдеться, зокрема, про розхитування євроцентристської картини світу та підвалин філософії позитивізму, що розпочалося після Першої світової війни, а також про інтенсивне зацікавлення європейських модерністів, передусім авангардистів, так званими примітивними культурами. Світобачення та мистецьке самовираження "примітивних" народів почали розглядатися не через систему європейських цінностей і критеріїв, а як якісно відмінні, цілісні та самодостатні парадигми, як

знак Іншості. Європейський негримзм стимулював інтерес білих американців до культури чорношкірих співгромадян, а також спонукав самих афроамериканців звернутися до власних культурних набутоків. Вагомими внутрішніми факторами формування нових світоглядно-художніх моделей стали масова міграція негритянського населення з Півдня на Північ, урбанізація, участь чорношкірих солдат у Першій світовій війні, виникнення чорношкірої буржуазії, доступ афроамериканців до навчання у вищих навчальних закладах, і, як наслідок, виховання політично свідомих діячів та лідерів раси, створення політичних партій та організацій, ідеологія яких передбачала кардинальний перегляд расових взаємин у США, заснування трьох чільних афроамериканських часописів ("Крайсіс", "Мессенджер", "Оппортьюніті"), де друкувались матеріали про минуле чорної раси, її історичну спадщину, соціологічні дослідження, політичні статті та художні твори. Неабияку роль відіграв й інтерес білих американців до культури чорних співгромадян. Відомі меценати (Ш. Осгуд, К. ван Вехтен) інвестували свої капітали в негритянське мистецтво, а знані видавництва (Боні енд Лайврайт, Альфред Кнопф, Гарпер енд Бразерс) відважилися публікувати твори молодих афроамериканських письменників. Унаслідок цього негритянська література привернула до себе серйозну увагу та отримала визнання на загальнонаціональному рівні.

Гарлемський ренесанс не був політичним рухом у повному розумінні слова. Знаковість цього культурно-мистецького явища у тому, що його діячі свідомо позиціонували себе як будівничі афроамериканської расової самості. Поняття "Новий Негр" акцентувало ту думку, що Старий Негр – це пережиток минулого, продукт та спадщина культури рабства й періоду Реконструкції, а отже, несумісний, невідповідний новій епосі соціально-економічних та культурних змін. Питання про те, що складає сутність афроамериканської ідентичності, набуло нової риторики. Визначення "ренесанс" сигналізувало про повернення до африканських та ранніх афроамериканських мистецьких форм, про спроби їхнього відродження через перспективу справжнього поцінування. Представники Гарлемського ренесансу відстоювали нову афроамериканську ідентичність, що базувалася на расовій гордості, позитивному сприйнятті власної раси, самоповазі та використанні ресурсу расового минулого у процесі побудови "храмів майбутнього" (Л. Г'юз).

Період Гарлемського ренесансу правомірно називаємо першим етапом конструювання негритянського літературного канону. Адже тоді не лише творилася нова література чорношкірих, а й виходили журнали та видавались окремі збірки, що містили "репрезентативні" твори. Особливо це стосувалося поетичного доробку. До найпомітніших можна віднести такі тогочасні антології, як "Сучасна негритянська поезія" (1921), "Збірка американської негритянської поезії" (1922), "Негритянські поети та їхні поезії" (1923), "Антологія віршів американських негрів" (1924), "Прославляючи сутінки" (1927), "Чотири негритянські поети" (1927), "Антологія американської негритянської літератури" (1929). На початку ХХ століття негритянська література переживала справжній розквіт. Антології та періодичні видання, що виходили на той час, функціонували як складові процесу творення колективної расової ідентичності чорношкірих. Вони підтверджували те, що негритянська раса у США є не просто "тягарем" для суспільства, а має творчі та інтелектуальні сили, які збагачують культуру Америки.

У літературно-критичному дискурсі поцінування феномену Гарлемського ренесансу неоднозначне. Попри те, що цей рух як культурний проект зазнав занепаду з початком 1930-х років, резонанс від проблем та дискусій, які знаходились у центрі уваги гарлемців, відлунує в інтелектуально-художній практиці чорношкірих наступних десятиліть. У своїй творчості та літературно-критичних дослідженнях Р. Райт та Р. Еллісон визначали естетичні критерії зображення чорношкірих, а також завдання негритянських митців, враховуючи досягнення та невдачі своїх колег, що належали до Негритянського відродження. Спадщина представників Гарлемського ренесансу мала великий вплив на феномен *Негритюдю*. Зокрема його чільні представники Леопольд Сенґор та Еме Сезер захоплювалися поезією К. Маккея, а головні настанови Гарлемського руху лягли в основу їхньої ідеології. Апологети африканського націоналізму С. Усман та О. Соке визнавали вплив на їхній світогляд роману К. Маккея "Банджо". Після певного затишшя 1940-х – 1950-х років з кінця 1960-х спостерігається активізація уваги до спадщини гарлемців. У контексті афроамериканського руху за громадянські права (1955 – 1968),

що відзначався посиленням інтересом до негритянської історії та культури, серед іншого, відновилися дебати про Негритянське відродження. Відмінність настанов культурного націоналізму, який визначав сутність Гарлемського ренесансу, та радикально-сепаратистського Руху чорношкірих митців (The Black Arts Movement, 60-ті – 70-ті роки ХХ століття) зумовила негативне потрактування першого. У працях дослідників того часу осмислювалися причини "невдачі" Гарлемського ренесансу як проекту побудови нової расової ідентичності чорношкірих. Наприклад, Г. Круз ("Криза негритянської думки", 1967), Н. Гагінс ("Гарлемський ренесанс", 1971), та Р. Боун ("Вдома на Півдні", 1975) відстоювали погляд на Гарлемське відродження як намагання чорношкірих письменників задовольнити смаки білих та відповідати їм. Тому, на думку цих авторів, мистецтво гарлемців імітувало художні моделі білих і часто залишалося неглибоким та провінційним. Р. Боун зазначає, що афро-американські модерністи сконструювали новий стереотип негра в літературі, що прийшов на зміну негрові-рабу чи негрові-гвалтівнику білих жінок, а саме негра-примітива.

З кінця 1970-х – початку 1980-х р. феміністична літературна критика сприяла поверненню у читацький та науковий обіг доробку багатьох мисткинь, що творили в 20-х – 30-х роках минулого століття. Зміну підходів до Гарлемського відродження простежуємо у працях дослідників другої половини ХХ століття (Б. Белл (B. Bell), Г. Л. Гейтс-молодший (H. Gates Jr.), Г. Бейкер-молодший (H. Baker Jr.), Дж. Гатчінсон (G. Hutchinson) та А. Рамперсад (A. Rampersad), де зроблено спроби сформулювати критерії естетики чорношкірих, вибудувати генеалогію негритянської літературної традиції. Для досліджень цих авторів характерні звернення до власного досвіду, рефлексивність, особлива увага до негритянського варіанту англійської мови та усної народної традиції афроамериканців. Разом з тим вони не оминули увагою сучасні філософсько-естетичні ідеї та теорії, зокрема деконструкцію та постструктуралізм. Г. Бейкер-молодший та Г. Л. Гейтс-молодший інкорпоровали деконструктивістські стратегії, коли теоретизували такі, на їхню думку, суто негритянські форми художнього вираження, як "деформація майстерності" (Бейкер) чи "повторення-з-відмінністю" (Гейтс).

На початку ХХІ століття з'явилася низка досліджень, що мають вужчий, порівняно з працями попередників, характер. Зокрема, увагу багатьох літературознавців привернув гей-лесбійський дискурс Гарлемського ренесансу, що тривалий час залишався замовчуванним. Як бачимо, негритянська словесність початку ХХ століття продовжує приваблювати увагу дослідників, а її багатомірність спонукає до дедалі нових, іноді несподіваних інтерпретацій. З'являються нові голоси, які разом конституують поліфонічний критичний дискурс щодо Негритянського відродження.

Актуальність теми дослідження. Гарлемський ренесанс – успішний культурно-мистецький рух, що зіграв важливу роль як у самовизначенні чорношкірих, так і у формуванні нового виміру американської ідентичності початку ХХ століття. У період його розквіту (1925 – 1930) афро-американська література, музика, малярство вийшли на якісно новий етап розвитку та вперше отримали національне і всесвітнє визнання. Гарлемський ренесанс ознаменований народженням плеяди митців, письменників, музикантів та політичних діячів, котрі переосмислили статус чорношкірих у США, підкреслили значення негритянської раси в культурному та економічному житті країни, а також вписали расову складову у контекст пошуків американської національної ідентичності. Ідейно-художні відлуння Негритянських відроджень першої третини минулого століття простежуються і в афро-європейському негритюді 1930-х рр., і у громадянських рухах в Америці 1960-х – 1970-х, і в мультикультурній ситуації 1990-х. Досвід Гарлемського ренесансу у подоланні расових стереотипів, налагодженні діалогу між расами та націями, відновленні культурної пам'яті та опрацюванні колективної травми рабства може слугувати моделлю для багатьох гетерогенних спільнот. Вивчення шляхів творення расової самості чорношкірих через оприявлення й активне використання в художніх текстах відповідних образів афроамериканців, прославлення їхнього минулого та поцінування культурного ресурсу, що становить основну проблему нашої дисертаційної праці, корелює з сучасними дослідженнями в царині гуманітаристики, зокрема, ідентичнісними студіями (Н. Висоцька, Т. Гаврилів, Т. Денисова, Т. Михед, Д. Наливайко, О. Пронкевич) як окремою літературознавчою субдисципліною.

Особливості формування расової тожсамості чорношкірих та стратегій її прописування в художньому дискурсі Гарлемського ренесансу заслуговують на цілісне осмислення й системний аналіз, у результаті чого досягається сконструйованість категорій "раса" чи "нація", що своєю чергою уможлиблює їхню теоретичну деконструкцію й переформатування.

В українському американознавстві Гарлемський ренесанс не ставав предметом окремого дослідження. Творчість деяких його представників розглядалася у працях Н. О. Висоцької. Спадщина митців Гарлемського ренесансу мало відома в Україні. У США цей літературно-мистецький рух продовжує привертати увагу літературознавців. Зокрема до його відомих дослідників належать С. Аделл (S. Adell), Г. Бейкер-молодший (H. Baker Jr.), Р. Боун (R. Bone), М. Вашингтон (M. Washington), Ч. Вол (Ch. Wall), Н. Гатгінс (N. Huggins), Дж. Гатчінсон (G. Hutchinson), М. Гелблінг (M. Helbling), Г. Гантер (G. Ganter), Г. Л. Гейтс-молодший (H. L. Gates Jr.), Т. Дейвіс (Th. Davis), Дж. ді Джонг (J. de Jongh), Ш. Джоунз (Sh. Jones), Л. Каллоуей (L. Calloway), Г. Карбі (H. Carby), Е. Кіршке (E. Kirschke), В. Крамер (V. Kramer), Г. Круз (H. Cruse), Дж. Лов (J. Lowe), Д. Люїс (D. Lewis), Д. Макдавелл (D. McDowell), Н. Маккей (N. McKay), А. Рамперсад (A. Rampersad), М. Сандерс (M. Sanders), А. Сінг (A. Singh), Р. Степто (R. Stepto), К. Тейт (C. Tate), Т. Тіллері (T. Tillery), К. Шварц (Ch. Schwarz). Однак в американському літературознавстві проблема формування расової тожсамості чорношкірих та стратегій її прописування в художньому дискурсі Гарлемського ренесансу не була предметом цілісного вивчення, її постановка мала радше дискретний характер.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Робота виконана на кафедрі теорії літератури та порівняльного літературознавства Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка як складова частина комплексної теми "Проблеми рецептивної поетики, наратології і транслаторики в українсько-зарубіжних літературних зв'язках" (№ державної реєстрації 0105U000718). Тема дисертації затверджена вченою радою Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка (протокол № 1 від 31.08.2011 року) та на засіданні наукової координаційної ради Інституту літератури імені Т. Г. Шевченка НАН України (протокол № 130).

Мета дисертаційної праці полягає у визначенні взаємозв'язку між художнім дискурсом Гарлемського ренесансу та процесами творення нової негритянської ідентичності; виявленні функціонального значення расовотворчих чинників (негритянська музична спадщина, афро-американська мова, образ Африки) у художніх текстах письменників-гарлемців.

Мета дослідження зумовила необхідність розв'язання наступних завдань:

проаналізувати особливості функціонування концепту "раса" в різні історичні епохи;

з'ясувати динаміку міжрасових взаємин у США на рубежі XIX – XX століть;

розглянути потрактування "раси" та "ідентичності" представниками й ідеологами Негритянського відродження, співвіднесеність їхніх ідей з тогочасними розуміннями цих концептів;

дослідити передумови виникнення літературного відродження чорношкірих та його соціально-політичний контекст;

окреслити ідейно-естетичні концепції розвитку негритянської літератури на початку XX століття;

визначити основні індекси расової самості афроамериканців у літературній парадигмі;

виявити взаємозв'язок між процесами формування американської національної ідентичності та афро-американської як її складника;

вписати Гарлемський ренесанс у контекст американського модернізму та осмислити його значення для творення властиво американської літературної традиції;

виокремити різновиди негритянської ідентичності, художньо представлені у романах письменників-гарлемців, та акцентувати їхню роль у формуванні нової расової самості;

висвітлити значення художнього дискурсу Гарлемського ренесансу для формування афро-американської літературної традиції.

Об'єкт вивчення складають художні твори письменників Гарлемського ренесансу (В. Дюбуа "У пошуках срібного руна", Дж. В. Джонсон "Автобіографія "Колишнього чорношкірого", Р. Фішер "Мури Єрихону", Л. Г'юз "Сміх крізь сльози", К. ван Вехтен "Негритянський райок", В. Термен "Чим чорніша чорниця...", К. Маккей "Додому до Гарлема", З. Герстон "Їхні очі бачили Бога",

Н. Ларсен "Трясовиння", Дж. Фосет "Плутанина"), а також праці афро-американських діячів початку ХХ століття, що корелюють із проблемами раси, ідентичності та культури чорношкірих американців. Увагу зосереджено на найбільш репрезентативних прозових творах письменників-гарлемців та варіантах вербалізованих у них ідентичностей чорношкірих. Драматургія й поетична спадщина розглянуті лише у плані їхньої дотичності до основного викладу, оскільки вже ставали предметом детального розгляду, у тому числі науковцями СРСР (Т. Цинцадзе) та України (Н. О. Висоцька).

Предметом дослідження є художнє оприявлення афро-американської ідентичності у літературному дискурсі Гарлемського відродження.

У процесі написання цієї праці використовувалися наступні *методи* дослідження: аналізу та синтезу, функціональний, системний, порівняльно-історичний, компаративно-типологічний, культурно-історичний та деконструктивістський.

Теоретичну і методологічну основу дисертації складають дослідження про расу та ідентичність (Е. Монтаґ'ю, О. Смедлі, Я. Піетерсе, К. Вест, Дж. Керкерінг, Ф. Фанон, Е. Саїд, Д. Голдберг Дж. Соломос Ч. Тейлор, Б. Андерсон, Е. Ренан), ідеологію (Л. Альтюссер); психоаналітичні теорії ідентичності (Е. Фромм, Е. Еріксон, Ж. Лакан, К. Г. Юнг); набутки представників мультикультуралізму (Е. Аппія, Е. Гатманн, В. Соллорз), філософії прагматизму (Дж. Дюї, В. Джеймс) та антропології (Ф. Боас, М. Герсковіц); деконструктивістські праці про природу афро-американської словесності (Г. Л. Гейтс-молодший, Г. Бейкер-молодший), сутність та принципи формування канону (Г. Блум, П. Лоутер); літературознавчі теорії американського та афро-американського модернізму (Г. Бейкер-молодший, М. Норт, М. Морріссон, Дж. Гатчінсон, М. Сандерс, Е. Павлік, В. Майклз, В. Каладжян, М. Перлофф, Ш. Джоунз, С. Аделл). Для аналізу доробку письменниць Гарлемського ренесансу застосовувалися засади феміністичної методології (Дж. Фетерлей, М. Вашингтон, Г. Карбі, Дж. Джордан, Ч. Волл, Л. Калловей, Л. Говард). У процесі дослідження творів письменників-гарлемців враховані здобутки радянського та українського літературознавства (Н. Висоцька, Т. Денисова, М. Коренева, Ю. Стулов, Т. Цинцадзе, С. Чаковський).

Наукова новизна дисертації полягає у комплексному дослідженні художнього дискурсу Гарлемського ренесансу та його співвіднесеності з формуванням нової негритянської ідентичності. У праці запропоновано концепцію конструювання колективної расової тожсамості афроамериканців, що узагальнює та розвиває вчення Б. Андерсона про 'уявлені спільноти'. У процесі дослідження увиразнено і прописано способи маніфестації расової ідентичності чорношкірих у текстах афро-американських письменників. Спадщина Гарлемського ренесансу потрактовується крізь призму сучасних теорій раси та ідентичності, а також новітніх концепцій розвитку літератури чорношкірих американців. Уперше інтерпретація набутків негритянських письменників початку ХХ століття здійснена з використанням літературознавчих практик Ревізії та Сигніфікації, сформульованих Г. Л. Гейтсом-молодшим. Доробок митців Гарлемського ренесансу досліджується у контексті загального розвитку літератури США. Негритянська література початку ХХ століття розглядається як складова модерністської матриці, при цьому наголос зроблено на її самотності та повноцінності. Підкреслюється художня своєрідність літератури Гарлемського ренесансу, породжена синкретизуванням двох культурних традицій: негритянської та євро-американської. Постулюється думка, що колективна травма рабства у художніх текстах чорношкірих письменників функціонує як один з факторів творення колективної расової ідентичності.

Теоретична цінність наукової праці полягає передусім у тому, що вперше у вітчизняному літературознавстві здійснено комплексне дослідження художнього дискурсу Гарлемського ренесансу у теоретичній перспективі формування расової ідентичності чорношкірих американців на початку ХХ століття. Культурно-мистецький рух чорношкірих американців вивчається з використанням засад мультикультуралізму. Екстраполювання ідей Е. Аппія, Е. Гатманн, К. Веста про расову ідентичність як культурний та соціальний конструкт на творчу спадщину афро-американських письменників початку ХХ століття дало можливість розгорнути міркування про Гарлемський ренесанс як один з проектів побудови расової ідентичності чорношкірих, а відтак й

утвердити думку про те, що расова самість вибудовується/винаходиться в кожному історичному епоху відповідно до потреб та вимог часу, а художня література відіграє потужну роль у формуванні "уявленої спільноти". Виходячи з того, що негритянська писемна традиція є продовженням та варіюванням усної народної творчості афроамериканців, у дисертації визначено динаміку й міру оприявлення останньої у художніх текстах гарлемців. Окрім того, осмислення гетерогенної сутності афро-американської літератури сприяло виявленню модифікацій як євро-американських, так і питомих африканських традицій у творчій спадщині чорношкірих письменників. Відповідно, головну увагу зосереджено на самості, технологіях її формування, що корелює з сьогочасною ситуацією "кризи ідентичності" у глобальному масштабі. У процесі виявлення та аналізу проблемно-тематичних, образних, жанрових та стильових доміант доробку чорношкірих письменників початку ХХ століття визначається його новизна і самотність. Обґрунтовується смислонаповнення ідеологеми "Новий негр" та її значення в ідентичнісному вимірі.

Практична цінність. Результати та основні положення дослідження можуть використовуватися під час читання курсів з історії зарубіжної та американської літератури ХХ століття, американознавства, країнознавства, культурології, історії США, теорії літератури. Вони будуть корисними при укладанні навчальних та методичних посібників зі згаданих дисциплін, а також при написанні магістерських, дипломних, бакалаврських та курсових робіт. Матеріали дисертації доцільно застосовувати у процесі наукової розробки проблем американської словесності початку ХХ століття, ідентичнісних студій та модерністського художнього дискурсу.

Апробація роботи. Дисертація в повному обсязі обговорена та схвалена на засіданні кафедри теорії літератури та порівняльного літературознавства Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка (протокол № 5 від 29 грудня 2011 року). Основні положення дисертації представлені в доповідях на міжнародних та всеукраїнських наукових конференціях, симпозіумах та семінарах, зокрема, на Всеукраїнській науковій конференції "Актуальні проблеми філології та перекладознавства" (Хмельницький, Хмельницький національний університет, 2005), XIV Міжнародній науковій конференції ім. проф. Сергія Бураго "Мова і культура" (Київ, Інститут філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка, 2005), Міжвузівському науковому семінарі "Терміносистема слов'янського літературознавства". IV етап (Житомир, Житомирський державний університет імені Івана Франка, 2006), VII Всеукраїнській науково-практичній конференції "Гуманітарні проблеми становлення сучасного фахівця" (Київ, Національний авіаційний університет, 2006), Всеукраїнській науковій конференції "Хронозрушення: концепції нелінійного часу у свідомості, культурі та літературі" (Київ, КНЛУ, 2007), симпозіумі "Дискурс романтизму в літературі США" (Київ, Інститут літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України, 2007), Міжнародній науковій конференції "Криза теорії" (Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, 2007), Міжнародній науковій конференції "Національна культура у парадигмах семіотики, мовознавства, літературознавства, фольклористики" (Київ, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Інститут філології, 2007), Всеукраїнській науковій конференції "Схід на Заході, Захід на Сході: діалог світоглядних та художніх парадигм" (Київ, КНЛУ, 2008), Всеукраїнській науковій конференції "Новітня теорія літератури і проблеми літературної антропології" (Тернопіль, Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка, 2008), I Міжнародній науково-практичній конференції "Актуальні проблеми філології та американські студії" (Київ, Національний авіаційний університет, 2008), Четвертому теоретичному симпозіумі "Модернізм як теоретична парадигма: уточнення змісту" (Київ, Інститут літератури імені Т. Г. Шевченка НАН України, 2008), XVII Міжнародній науковій конференції ім. проф. Сергія Бураго. "Мова і культура" (Київ, Інститут філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка, 2008), Міжнародній науковій конференції "Мультикультурні аспекти сучасного літературознавчого дискурсу" (Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, 2008), Третій міжнародній науково-практичній конференції "Актуальні проблеми американознавства" (Київський національний університет імені Т. Г. Шевченка, Інститут міжнародних відносин, 2008), XXXIV Міжнародній конференції "Відображення та інтерпретація історії в культурі США" (Московський державний університет

імені М. В. Ломоносова, 2008), Всеукраїнському симпозиумі "Американський модернізм: контекст, постаті, після модерністський погляд" (Центр американських літературних студій в Україні, Інститут літератури імені Т. Г. Шевченка НАН України, 2009), Всеукраїнській науковій конференції "Подорож як літературознавча та культурологічна проблема" (Київський національний лінгвістичний університет, 2009), Міжнародній науковій конференції "Інтертекстуальність в системі художньо-філософського мислення: теоретичний та історико-літературний виміри" (Луцьк, Волинський національний університет імені Лесі Українки, 2009), XVIII Міжнародній науковій конференції імені проф. Сергія Бураго "Мова і культура" (Київ, Інститут філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка, 2009), Міжнародній науковій конференції "Місто-як-текст: літературні проєкції" (Бердянський державний педагогічний університет, Інститут філології, 2009), Всеукраїнській науковій конференції "Топос тварини як антропологічне дзеркало" (Київський національний лінгвістичний університет, 2011), Міжнародному симпозиумі "Американське short story: теорія жанру і практика сучасності (рубіж XX – XXI ст)" (Центр американських літературних студій в Україні, Інститут літератури імені Т. Г. Шевченка НАН України, 2011), Всеукраїнській науковій конференції "Смак літератури/література смаків" (Київський національний лінгвістичний університет, 2012).

Особистий внесок здобувача пов'язаний з розробкою концепції формування расової колективної ідентичності чорношкірих американців у рамках художнього дискурсу Гарлемського ренесансу. Уперше визначаються та виокремлюються його мультикультурні аспекти. Використання досліджень інших науковців засвідчено покликаннями, що відображені у списку літератури. Всі надруковані праці виконані без співавторів.

Публікації. Основні положення дисертації викладені у двадцяти п'яти публікаціях у фахових виданнях та монографії "Гарлемський ренесанс. Історія, теорія, поетика та афро-американська самість" (Тернопіль: Підручники і посібники, 2010).

Структура дисертації зумовлена її загальною концепцією і завданнями. Дослідження складається зі вступу, п'яти розділів, висновків, списку використаних джерел (470) і приміток. Обсяг основного тексту 360 сторінок, загальний обсяг роботи 406 сторінок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У Вступі обґрунтовано актуальність дисертаційної праці, визначено її мету і завдання, об'єкт і предмет дослідження, наукову новизну, теоретико-методологічні основи, теоретичне і практичне значення. Коротко схарактеризовано розвиток негритянської літератури у США до періоду Гарлемського ренесансу, окреслено часові рамки культурно-мистецького руху чорношкірих американців, проаналізовано шляхи формування канону афро-американської словесності початку XX століття, а також систематизовано численні літературно-критичні праці про Гарлемське відродження.

Перший розділ дисертації – "Епістемологія расової ідентичності" – присвячено дослідженню історичних етапів формування концепту "раса", розглянуто особливості осмислення расової самості представниками Гарлемського ренесансу (В. Дюбуа та А. Локк) та проаналізовано проекти расової ідентичності в сучасному афро-американському літературознавчому дискурсі.

У підрозділі 1.1. "Еволюція концепту раси: історико-теоретичні аспекти" запропоновано огляд расових теорій. Навіть на початку XXI століття поняття "раса" та "етнічність" усе ще залишаються одними з визначальних для людського світосприйняття та світорозуміння. Вони й надалі викликають інтерес як у науковців, так і в політиків. За останні три десятиліття ці категорії стали невід'ємною частиною найрізноманітніших дискурсів: від філософії, соціології та антропології до філології й культурознавчих студій. Незважаючи на той факт, що сьогодні більшість науковців вважають расу конструктом західної епістемології, "расові справи" (К. Вест) відігравали й продовжують відігравати значну роль у збалансуванні взаємовідносин між народами та країнами. Упродовж людської історії потрактування ідеї раси змінювалося і корелювало з філософсько-політичною думкою конкретного часу.

У північноамериканському культурно-політичному контексті динаміка та особливості функціонування концепту "раса" обумовлювалися расистською ідеологією та рабовласницькою

системою. Процеси фізичного та психологічного поневолення чорношкірих відбувалися від початку їхнього перебування у Новому Світі. Білі американці виправдовували рабовласницьку систему упередженими потрактуваннями біблійних текстів, а згодом тенденційним використанням наукових теорій. Тривале пригнічення афроамериканців спричинило їхню колективну психологічну травму, наслідком якої були комплекс меншовартості та "подвійна свідомість" (В. Дюбуа).

На початку ХХ століття проблеми расової ідентичності, шляхів її формування набули гострої актуальності. На той час в американському суспільстві спостерігалися спроби переосмислення категорії "раси". Подальшому расовому порозумінню та зміні расових стереотипів сприяв Гарлемський ренесанс. У його парадигмі процес творення расової ідентичності афроамериканців відбувався на основі не біологічних показників, а культурно-історичного та соціального ресурсу, і це лише підтверджувало той факт, що раса, подібно до нації, є "уявленою спільнотою" (Б. Андерсон).

Раса та етнічність – форми соціальної колективної ідентичності, а також конструкти, навколо яких людина вибудовує та формує індивідуальну самість. Тому в кожному випадку, коли ми говоримо про етнорасовість, виникає питання ідентичності. Дослідження того, як люди позиціонують, уявляють себе, говорять про себе, обов'язково передбачає поняття ідентичності. Сьогодні колективна чи індивідуальна самість розглядаються не як незмінні якості, а як процес, у ході якого вони трансформуються. Відтак узагальненню теоретичних праць з ідентичнісних студій присвячено підрозділ 1.2. "Метаморфози ідентичності". У ньому розглянуто концепції Е. Еріксона, Ф. Фанона, Е. Сезера про колективну самість поневолених чорношкірих у їхній діалектичній спорідненості з орієнталізмом Е. Саїда та мультикультуралізмом Ч. Тейлора та Е. Аппіа.

Звертаючись до контексту Гарлемського ренесансу, можемо стверджувати, що позиція його окремих діячів стала своєрідною прелюдією до громадянських рухів середини і другої половини ХХ століття, а також мультикультуралізму як світоглядно-політичної системи, що передбачає повноцінне функціонування різних расових, національних, етнічних, гендерних ідентичностей, поцінування кожного окремого досвіду.

На початку ХХ століття афро-американські діячі (В. Дюбуа, Дж. В. Джонсон, А. Локк) спрямували зусилля на те, щоб деконструювати расистські погляди багатьох білошкірих американців. Відтак концепт "раси" як умовної одиниці поділу людей, що не має сталих характеристик, розвинутий тогочасним американським антропологом Ф. Боасом та його послідовниками, набув для гарлемців першочергового значення. Він функціонував як фактор дестабілізації низки стереотипів щодо афроамериканців. На початку ХХ століття негритянські теоретики потрактовували расу як набір культурних та соціальних характеристик (про це йдеться у підрозділі 1.3. "Концепції раси В. Дюбуа та А. Локка"). Зокрема, наголошувалися культурні досягнення негритянської раси (музика, мова, література, скульптура, малярство, ужиткове мистецтво).

У працях одного з провідних діячів Гарлемського ренесансу – В. Дюбуа (W. E. Burghardt Du Bois, 1868 – 1963) – вербалізовано прикметні риси негритянської расової ідентичності. Зокрема, у збірці статей та есеїв "Душа чорношкірого народу" (1903), де вперше сформульовано сутність расової ідентичності чорношкірих через концепт подвійної свідомості, автор виокремив ті риси американської негритянської культури, що увиразнюють її самобутність та високий мистецький рівень. В. Дюбуа, як і багато інших діячів Гарлемського відродження, підкреслював, що негритянський народ прибув до США не з порожніми руками, а з багатими культурними традиціями, а їхнє синтезування зі складовими культури білих стало основним підґрунтям для створення власне американської культури.

Концепція колективної негритянської ідентичності Алена Локка ґрунтувалася на теорії етногенезу, відповідно до якої расова/етнічна ідентичності постійно формуються, а рівень розвитку кожної спільноти зумовлений історично. У низці праць він зробив спробу зіставити системи цінностей європейського та негритянського світів. Як апологет культурного плюралізму А. Локк вбачав майбутнє людства в толерантному співіснуванні різних культур.

Провідні ідеологи Гарлемського ренесансу у своїх концепціях майбутнього афро-американського народу спиралися на ідеї німецького ідеалізму та націоналізму, а також на прогресивні

потрактують расу як соціального конструктору, що розвинули антропологі Ф. Боас та М. Гершковіц.

У підрозділі 1.4. "Проекти расової ідентичності в афро-американських літературознавчих стратегіях і практиках другої половини ХХ століття" розглянуто деконструктивістські праці Г. Л. Гейтса-молодшого, Г. Бейкера-молодшого та Р. Степто, у яких актуалізовані іманентні риси афро-американської словесності, зокрема її *гібридність, синкретизм та діалогічність*. Формотворчі складові мистецької парадигми чорношкірих американців, що означені Г. Л. Гейтсом-молодшим як Повторення та Перегляд, розширюють розуміння афро-американської самості *per se* та особливостей її функціонування у євро-американському світі. Використання новітніх праць афро-американських літературознавців для інтерпретації творчої спадщини письменників-гарлемців дало можливість локалізувати її в континуумі афро-американської літературної традиції та виокремити присутні для неї риторичні стратегії та фігури (сигніфікація, імпровізація, ревізія, поліритмія, фрагментованість, поклик-та-відгук, оволодіння майстерністю й деформація майстерності).

Деконструктивістська теза щодо відкритості інтерпретації, на якій ґрунтуються сучасні афро-американські літературознавчі праці, поглиблює й розширює перспективу бачення расової ідентичності як такої, що, подібно до тексту, виходить за межі бінарної опозиції біле/чорне, а включає багатоманітність, трансформацію та варіювання різних складових двох світів. *Сирніфікація* як можливість функціонувати у двох чи декількох дискурсах, як вільна гра з традицією, як діалог з Іншим розкриває один зі шляхів тлумачення афро-американської ідентичності як перформансу. Застосування літературознавчих практик кінця ХХ століття до аналізу літературного доробку гарлемців дозволяє виявити різні рівні вербалізації расової ідентичності чорношкірих та способів її конструювання.

У другому розділі – "Гарлемський ренесанс як культурний феномен" – проаналізовано суспільно-політичні передумови культурно-мистецького руху чорношкірих американців, висвітлено роль афро-американських часописів у становленні нової літератури чорношкірих, визначено вплив К. ван Вехтена на покоління молодих гарлемських митців, підкреслено значення антології "Новий негр: інтерпретація", виокремлено індекси раси, оприявлені у текстах негритянських письменників.

Демографічні зрушення, індустріалізація, Перша світова війна, посилення расистської політики на Півдні США становили соціально-політичний контекст Негритянського відродження, який розглянуто у підрозділі 2.1. Окрім того, важливе значення мали визвольні змагання європейських, африканських й азійських народів та зумовлений ними розпад імперій. Формування якісно нових негритянських політичних організацій на початку ХХ століття сприяло пробудженню політичної свідомості чорношкірого населення та його активізації у боротьбі з відкритими й прихованими формами дискримінації. На той час громадська організація – Національна асоціація з розвитку чорношкірого населення (НАРЧН) – здійснювала реальні, практичні кроки в напрямку морально-психологічного та фізичного звільнення негрів від реалій расистської політики. Вона згуртувала навколо себе прогресивних діячів – як білих, так і чорношкірих, – які згодом допомагали молодим негритянським митцям та самі брали активну участь у поширенні й творенні нової негритянської естетики. Журнал "Крайсіс", друкований орган НАРЧН, одним з перших підтримав нові тенденції в мистецькому житті чорношкірих.

Істотна роль негритянських часописів першої чверті ХХ століття ("Крайсіс", "Оппортьюніті", "Мессенджер") у формуванні та розвитку нової афро-американської літератури визначена у другому підрозділі другого розділу. Через літературні конкурси, учасники яких повинні були використовувати нові теми та образи у змалюванні негритянського життя, а також через вечірки та творчі зустрічі, періодичні видання сприяли утвердженню та згуртуванню молодих письменників. Ці журнали не лише поширювали літературу нової якості, а й формували естетичні смаки чорношкірих читачів, виховували в них позитивне сприйняття афро-американської ідентичності. Поступове згасання популярності періодичних видань чорношкірих, зумовлене як фінансовими негараздами, так і відсутністю саморозвитку та підвищення їхньої якості, відкрило нішу для виникнення "маленьких журналів". Найбільш цікавим та новаторським став одноразовий вихід часопису "Вогонь!! "

("Fire!! ") у листопаді 1926 року (до головних ініціаторів видання належали З. Н. Герстон, А. Дуглас, Дж. Дейвіс, Б. Наджент, Г. Беннетт, В. Термен та Л. Г'юз).

Матеріали, опубліковані у провідних негритянських часописах початку ХХ століття, продемонстрували, серед іншого, значний поступ афро-американської художньої літератури. Їхні редактори та меценати підтримували та коригували творчі пошуки молодих негритянських митців. Залучення до складу журі літературних конкурсів досвідчених білих письменників сприяло поширенню відомостей про нові таланти афроамериканців та тенденції у художньому дискурсі, а також плідному творчому діалогові між представниками двох рас.

Інтенсивний розвиток негритянської літератури на початку ХХ століття, нові теми та образи спричинили гарячі літературні дебати, що сконцентрувалися навколо двох питань: *завдання негритянського митця та естетичні критерії зображення чорношкірих*. Їхня сутність та динаміка визначила зміст підрозділу 2.3. "Літературні дискусії 20-х – 30-х років ХХ століття". Значна частина негритянських часописів початку ХХ століття зосередила увагу на сутності афро-американської літератури: чи повинна вона бути пропагандою, чи виражати індивідуальну естетику автора. Одні відстоювали ідею "мистецтва заради мистецтва", інші – "мистецтва заради народу". Найбільш відчайдушним апологетом "мистецтва заради народу" був В. Дюбуа. Як соціолог та політик він вважав літературу засобом просування конкретних ідей. Свої погляди діяч висвітлив у статті "Критерії негритянського мистецтва", що побачила світ 1926 року в жовтневому номері журналу "Крайсіс". Проте багато сучасників В. Дюбуа відстоювали позицію "мистецтва заради мистецтва". Це була переважно генерація молодих письменників (серед них В. Термен, Л. Г'юз, К. Маккей, З. Н. Герстон). Молоді гарлемці не мали єдиного погляду на сутність та природу самого мистецтва. Деякі з них виступали за властиво "расову", негритянську естетику, в той час як інші ратували за загальнолюдське і/або загальнонаціональне мистецтво, без зосередженості на расовому питанні чи надчутливості до нього. Л. Г'юз у статті "Негритянський митець та расова гора" закликав творити "расове мистецтво" шляхом вираження "власної расової індивідуальності". Він використовував парадигми "расової" музики (зокрема, джазу та блюзу) для нових форм "расової" поезії. Залучення фольклорних ресурсів відкрило перспективи для розвитку справжнього негритянського мистецтва. Памфлет Л. Г'юза став відповіддю на статтю Дж. Скайлера "Негритянське мистецтво як фальшивка" ("The Negro Art Nookum"), що була опублікована в авторитетному журналі "Нейшен" ("Nation") 1926 року. В ній автор зазначав, що чорношкірі та білі американці живуть в одному соціальному та культурному просторі, а відтак не варто наполягати на суттєвій відмінності афро-американського мистецтва від євро-американського. Подібну позицію займав і поет-лауреат Каунті Каллен, що орієнтувався на традиційне англійське віршування. Інший визначний поет Гарлемського ренесансу, Клод Маккей, вирізнявся серед чорношкірих митців своїми радикальними поглядами та постійною опозицією до провідних афро-американських діячів початку ХХ століття. Він відкрито критикував настанову зображати "достойних чорних", зосередженість митців на расовій проблемі, трагічному минулому, відчуттях меншовартості, знедоленості, а також ліберальну позицію головного ідеолога руху А. Локка.

У четвертому підрозділі другого розділу "Вплив Карла ван Вехтена на формування молодієї генерації чорношкірих митців" розглянуто значення білих митців та меценатів у процесі становлення нової негритянської літератури. Особливу увагу зосереджено на діяльності Карла ван Вехтена (Carl Van Vechten, 1880 – 1964) – письменника, музикознавця та фотографа. Він перший серед білошкірих митців розпочав писати про негритянське мистецтво та активно пропагував його, заохочував видання творів молодих негритянських письменників, допомагав їм знайти меценатів та літературних агентів, а також сприяв налагодженню зв'язків між представниками двох рас.

Роман Карла ван Вехтена "Негритянський райок" (*Nigger Heaven*, 1926) спровокував дискусії про естетичні параметри зображення життя чорношкірих та завдання митця. Попри різку критику твору з боку В. Дюбуа більшість молодих негритянських митців підтримали художнє зображення Гарлема. Популярність роману "Негритянський райок" частково пояснювалася настроями читацької аудиторії, яка на той час складалася переважно з білих американців. Зображення примітивного життя чорношкірих, часто виконане в імпресіоністській манері, апелювало до

підсвідомості публіки, стомленої індустріалізацією, стандартизацією та уніфікацією. Насолода, отримана від екзотичної музики, танцю, тіла, стала іманентною рисою "епохи джазу" (Ф. С. Фіцджеральд). Образ "примітивного негра", який здатен відчувати дикі ритми природи та передавати їх безпосередньо у танці чи музиці, особливо приваблював білих читачів. Людина, спрагла вседозволеності, розкутості, примітивізму, чуттєвості, знаходила їх у негритянських кабаре або ж у романах К. ван Вехтена чи К. Маккея.

Філософсько-естетична настанова Гарлемського ренесансу значною мірою визначалась ідеєю культурного націоналізму. Видання у 1925 році антології "Новий негр: інтерпретація" за редакцією А. Локка відіграло ключову роль у формуванні нової колективної ідентичності афроамериканців (підрозділ 2.5). Широко популяризована концепція Нового негра була реакцією на один із постулатів теорії соціального дарвінізму про "недорозвиненість" негритянської раси. Афро-американські митці та діячі мали на меті змінити упереджені уявлення про чорношкіру расу насамперед через поширення відомостей про давню історію африканців, їхні мистецькі та цивілізаційні здобутки, а також про потужну народну творчість американських негрів. Життєві орієнтири Нового негра, за словами А. Локка, визначалися двома векторами: зовнішнім та внутрішнім. Перший спрямований на цілковиту інтеграцію в американське суспільство, а другий – на відновлення скаліченої психіки та переоцінку соціальних перспектив. В антології представлені наголошувані цінності та провідні риси афро-американської ідентичності.

У шостому підрозділі другого розділу виокремлено домінанти, на яких негритянські митці початку ХХ століття вибудовували негритянську расову самість: музика та танці (2.6.1), релігійно-духовні надбання (2.6.2), міфічний образ Африки та героїчне минуле (2.6.3), світобачення та світовідчуття афроамериканців (2.6.4).

Прагнення концептуалізувати ідентичність чорношкірих через художню літературу спричинило расову позначеність текстів письменників Гарлемського ренесансу. Поетика їхніх творів передбачає певні художні домінанти як формотворчі щодо нової якості самості чорношкірих. Письменники того періоду звернулися до негритянської фольклорної традиції (блюзу, спірічуелз, обрядових пісень), поетики релігійних проповідей та діалекту, на основі яких конструювали не лише власну літературну традицію, а й расову ідентичність як таку. Нові художні образи: міський негр, трагічні мулати, нова чорношкіра жінка, негритянська буржуазія; нові локуси: місто, вулиця, клуб, більярдна; нові теми: колективна травма рабства та спосіб її опрацювання, завдання митця, міське життя афроамериканців – сприяли формуванню нового образу расового Іншого. Діячі Гарлемського ренесансу розглядали американську літературну традицію в категоріях раси, поділивши її на англосаксонську та негритянську. В. Дюбуа у праці "Душа чорношкірого народу" концептуалізував расову сутність афроамериканців через "сумні пісні", Дж. В. Джонсон – через музику регтайму, кейквок та спірічуелз. З. Н. Герстон як фольклористка присвятила окремі статті та дослідження конкретизації властиво афро-американського світовідчуття та естетики.

На початку ХХ століття відбулося формування нової афро-американської словесності. Її прикметні риси – це гордість за минуле, якого раніше соромилися, переоцінка та інтенсивне використання народної афро-американської традиції, а також створення реалістичних, а не сентиментально-примітивних образів чорношкірих.

Третій розділ дисертації – "Гарлемський ренесанс як складова модерністської матриці" – присвячено модерністській конституювці Гарлемського ренесансу. Питання про своєрідність та глибину афро-американського модернізму нещодавно привернуло увагу теоретиків літератури та критиків. В афро-американських культурологічних студіях, зокрема музичних та мистецтвознавчих, пильний інтерес до проявів модернізму спостерігається упродовж минулого століття й донині. Цього не можна сказати про історію літератури США, де до останньої третини ХХ століття традиційно розмежовувалась афро-американська літературна традиція та модернізм. З кінця ХХ століття в американських літературознавчих студіях відбувається інтенсивний перегляд модерністського канону, що характеризується відходом від настанов Нової критики про текст як автономну цілісність. Увага літературознавців зміщена на вивчення історичного контексту, матеріальної культури модерну, раси та гендеру. Це призвело до суттєвого розширення канону модернізму, що виразилося, зокрема, у залученні до нього творів письменників Гарлемського

ренесансу чи творчої спадщини жінок. Змінились акценти в оцінці набутків негритянського письменства початку ХХ століття, які, безперечно, позначені духом, світобаченням й естетикою модерністської епохи та відображають їх. Зокрема, йдеться про відчай та настороженість до ідеї прогресу, алієнованість людського буття, захоплення новими відкриттями та страх перед ними, швидкий темп та жорстокі реалії міського життя, втрату патріархальних цінностей, урбанізацію та міграцію населення. В царині художньої форми у текстах чорношкірих письменників знаходимо такі характерні риси модернізму, як експериментування з мовою, використання техніки потоку свідомості, психологічного часу, відхід від традиційного синтаксису, стилістики та інкорпорування так званого примітивного дискурсу.

Афро-американські письменники початку ХХ століття не лише перебували в полі дії модерністської парадигми, а й спричинилися до творення властиво американської літературної традиції. Вони, інтегрувавши у своїй творчості моделі західноєвропейського письма та культурну спадщину чорношкірих, створили пласт художнього дискурсу, який правомірно можна назвати невід'ємною конституюючою національної американської літератури, її новим самостійним виміром. Афро-американський модернізм та його представники суттєво вплинули на американську культуру початку ХХ століття й значним чином трансформували її, як і взагалі розуміння американської ідентичності.

Ідея співвіднесеності Негритянського ренесансу з американським модернізмом ґрунтується на баченні модернізму як гетерогенного явища, що поєднало в собі найрізноманітніші ідеї, рухи, видавничі проекти та мистецькі спільноти. Спільна риса, що об'єднує цей неоднорідний феномен, – це протест проти обмеженості вікторіанської епістемології та реакція на модернізацію кінця ХІХ століття. Виникнення теорій еволюції та відносності, ідей про людську підсвідомість та несвідоме, а також механізація, індустріалізація, формування сильного середнього класу суспільства, інтенсивний рух населення – фактори, що поставили під сумнів об'єктивність людського знання про світ. Хоча традиційно модернізм розглядається як "наднаціональний рух" (М.Морріссон), у контексті США він корелював із кінцевим формуванням власної, незалежної літературної традиції.

Важливу роль у формуванні властиво американського варіанту модернізму відіграли *прагматизм, антропологічне вчення Ф. Боаса, культурний плюралізм та нативізм*, про це йдеться у першому підрозділі третього розділу "Модернізм, нативізм та творення американської ідентичності на початку ХХ століття". Афро-модерністи активно освоювали ідеї прагматистів про рівноправність, поцінування внеску кожної людини чи окремої спільноти в розбудову та культурне формування нації-держави. Увага філософії прагматизму до конкретного досвіду індивідуума, а відтак і до важливості естетичного досвіду, зумовила відмінність американського модернізму від європейського, що відзначався "фетишизацією "високого мистецтва" та відокремленістю від царини буденного досвіду й соціальних змін" (Дж. Гатчінсон). Філософія прагматизму склала основу "нового" культурного націоналізму США, що протиставлявся "старому" європейському націоналізмові та американському імперіалізмові. Більшість чорношкірих та білих діячів початку ХХ століття, які виступали за свободу й рівноправність негритянського народу, були послідовниками ідеології прагматизму.

Розквіт Гарлемського ренесансу хронологічно корелював з процесами творення нового виміру американської національної ідентичності. Двохсотлітнє панування англосаксонської традиції у США зрештою зумовило гостре усвідомлення того, що інші нації та етноси були вимушені або пристосовуватися до неї, або ж залишатися на маргінесах суспільства. На той час у працях впливових культурних діячів (Ван Вік Брукса, Рандольфа Борна, Валдо Френка, Пола Розенфельда, Констанс Рурк) інтенсифікувалися спроби визначити та сформулювати власну, незалежну культурну традицію. У процесі конструювання американської лінгвістичної, національної, культурної та расової ідентичностей важливу роль відіграли американізація й нативізм.

У підрозділі 3.2. "Африканське мистецтво у парадигмі розмислів А. Локка" наголошується, що епоха модернізму позначена новим підходом до образу чорношкірого як елементу мистецького твору, а також розглянуто потрактування А. Локком набутоків африканських народів. Як ідеолог руху Негритянського ренесансу він звертав велику увагу на переосмислення африканської

спадщини та виокремлення її формальних естетичних характеристик. А. Локк підкреслював, що попри те, що європейські модерністи інкорпоровали елементи африканської культури, загалом, вона залишилася для них загадковою та непізнаною. Він наголошував на відмінностях між африканськими та афро-американськими формами мистецького вираження. Перше, за А. Локком, характеризується дисциплінованістю, лаконічністю, складністю та абстрактністю, у той час як друге – емоційністю, сентиментальністю, чуттєвістю та пишністю. Науковець сподівався, що особливе розуміння прекрасного негритянським митцем, підсилене спадщиною пращурів, сприятиме народженню неповторної естетики афроамериканців.

На відміну від концепцій розвитку негритянського мистецтва В. Дюбуа та Дж. В. Джонсона, що спиралися на фольклорну традицію американських негрів Півдня і розглядали її як формотворчу щодо нової расової свідомості й мистецької традиції чорних, А. Локк закликав поєднувати дві парадигми: європейський модернізм та африканські культурні набуток.

У контексті переосмислення американської модерністської парадигми розглядається функціональне значення негритянської англійської мови (підрозділ 3.3). Адже письменники-модерністи вживали її не як екзотичне вкраплення у текст, а як органічну складову. Технічний потенціал діалекту давав змогу через синкоповані слова та цілі фрази передати нервовість, поспіх та фрагментарну свідомість людини сучасної доби. За його допомоги модерністи надавали нового сенсу словам, створювали гру прихованих значень. Діалект деконструював нарративні стратегії ХІХ століття, був способом включення маргінальної свідомості в матрицю тексту і творення нової естетики.

На особливу увагу у контексті афро-американського та американського модернізму заслуговує творчість Дж. Тумера (Jean Toomer, 1894 – 1967), зокрема роман "Цукрова тростина" (*Cane, 1923*), що проаналізовані у четвертому підрозділі третього розділу. Одна з характерних рис твору – використання техніки кубізму, де кожний об'єкт сприйняття є одночасно і самоцінним, і взаємопов'язаним з іншими об'єктами полотна, що дає змогу побачити один образ через призму іншого. Риси кубізму знаходимо й у відмові від перспективи: образи стисло змальовані штрихами, передані за допомогою теперішнього часу, одночасно в декількох ракурсах. Текст складається з окремих фрагментів, що стикуються та накладаються один на одний, утворюючи колаж. Автор сконструював художню реальність через комбінування різних площин, звуження кольорової гами, одночасної передачі кількох станів персонажів. Роман став першим виявом модерністської естетики у зображенні досвіду афро-американського життя. Дж. Тумер відтворив розгубленість та дезорієнтованість чорношкірих, що опинилися у вирі бурхливих змін початку ХХ століття.

Четвертий розділ дисертації – "Різновиди афро-американської ідентичності у художній літературі Гарлемського ренесансу" – присвячений виокремленню та осмисленню типології образів чорношкірих у текстах письменників Гарлемського відродження, які сприяли творенню стереотипу Нового негра. У тогочасному художньому просторі раса ідентифікується через культуру, яка не лише успадковується, а й набувається у процесі соціалізації індивідуума. Артикуляція суб'єктності чорношкірих відбувається шляхом актуалізації негритянської мистецької спадщини, застосування афро-американської англійської мови та конкретних поведінкових моделей (наприклад, ритуалів).

В. Дюбуа в романі "У пошуках срібного руна" (*The Quest of the Silver Fleece, 1911*) не лише змальовує життя чорношкірих американців, а й накреслює стратегії подолання расового бар'єру (4.1. "Від стану "подвійної свідомості" до расового самовизначення (роман В. Дюбуа "У пошуках срібного руна)"). Діалог та співпраця між американцями, що мають різні кольори шкіри, – запорука порозуміння між ними. Розширення культурних, інтелектуальних та духовних горизонтів кожної з рас у процесі спілкування з Іншим забезпечує толерантне ставлення до його цінностей.

Розуміння Дж. В. Джонсоном (James Weldon Johnson, 1871 – 1938) расової тожсамості як співвіднесення себе з іншими розглянуто у другому підрозділі четвертого розділу. Створений автором образ расового трікстера дестабілізував популярну на початку ХХ століття ідею фіксованості расової ідентичності. Головний персонаж роману "Автобіографія "Колишнього чорношкірого" (*The Autobiography of an Ex-Coloured Man, 1912, 1927*) час від часу змінює свою расову приналежність і, таким чином, дестабілізує ідею раси *per se*.

У романах Р. Фішера "Мури Єрихону" (Rudolf Fisher (1897 – 1934), *The Walls of Jerico*, 1928), Л. Г'юза "Сміх крізь сльози" (Hughes Langston (1902 – 1967), *Not without Laughter*, 1930), В. Термена "Чим чорніша чорниця..." (Wallace Thurman (1902 – 1935), *The Blacker the Berry...*, 1929) та К. Маккея "Додому до Гарлема" (Claude McKay (1890 – 1948), *Home to Harlem*, 1928) зображено досвід життя чорношкірих у мегаполісі (підрозділ 4.3). Одна з провідних тем цих творів – вплив великого урбаністичного центру на людину, її дегуманізація, зчерствіння та перетворення на гвинтик міста-монстра. Особливість міського простору в романах афро-американських письменників полягає у зображенні його через локус расового гетто, де відмежовані від міського центру чорношкірі дотримуються провінційного способу життя. Попри багатий проблемно-тематичний спектр цих творів основну увагу у дисертації зосереджено лише на окремих парадигмальних зв'язках між індивідуумом та урбаністичним простором: місто-як-втеча від ганьби рабського минулого та травматичного досвіду, місто-як-зустріч з іншими досвідами та ідентичностями, що спонукають мігранта переглянути його самість, місто-як-карнавал, де прибульці з Півдня намагаються відновити покинуті/втрачені культури та поринути в їхні живильні сили, щоби звільнитися від тиску дисциплінарної влади міста, місто-як-реалізація себе, можливість здобути освіту та стати лідером раси, місто-як-звільнення від традицій сільської культури. У творах письменників Негритянського відродження місто представлено в декількох площинах, найбільш виразними є дві: перша – місто чорношкірої богеми ("Мури Єрихону", "Діти весни", "Негритянський райок"), друга – місто бідних чорношкірих мігрантів ("Сміх крізь сльози", "Чим чорніша чорниця...", "Додому до Гарлема"). Відповідно актуалізовані специфічні міські локуси: клуб, маєток багатіїв, концертна зала, або ж убоге помешкання, забігайлівка, кабаре, більярдна. Зображення подвійної природи взаємовідносин новоприбульців та міста – важливий момент урбаністичного дискурсу Гарлемського ренесансу. Мегаполіс впливає на свідомість мігрантів, під його впливом конструюється їхня якісно нова ідентичність. Мігранти ж також змінюють побут та культуру міста, вносять у нього нові, до того часу не притаманні йому елементи поведінки, стилю одягу та спілкування.

В останньому розділі дисертації – "Простір жіночого письма в контексті Негритянського відродження" – проаналізовано творчість чорношкірих письменниць початку ХХ століття: З. Н. Герстон (Zora Neale Hurston (1891 – 1960)), Н. Ларсен (Nella Larsen (1897 – 1960)) та Дж. Фосет (Jessie Redmon Fauset (1882 – 1961)). Значну увагу звернуто на шляхи деконструювання стереотипу негритянської жінки, яка традиційно змальовувалася як повія, невірна, хтива та хитра. Творчість гарлеміток становить точку відліку потужної художньої репрезентації чорношкірої жінки, створення художнього образу Нової негритянки, яка розцінює колір своєї шкіри та минуле не як вічне тавро та тягар. Передано її внутрішні шукання у системі координат модерної епохи. Переосмислення свого становища в суспільстві, спільноті, пошук власної ніші чи "власного простору" (В. Вулф), прагнення зреалізувати себе як особистість визначають риторичку не лише афро-американського, а й усього жіночого письма початку ХХ століття. Тогочасні негритянські письменниці перебували у процесі пошуку власного літературного стилю, образності, мови для зображення реалій життя чорношкірої жінки, створення нарративних стратегій, які би повноцінно відтворювали складність, своєрідність та багаторівневність її внутрішнього світу.

Твори, що належать письменницям Гарлемського відродження, запропонували матрицю та певні моделі письма для наступного покоління таких афро-американських мисткинь, як Е. Вокер, Г. Нейлор, Т. Моррісон, П. Маршалл, Н. Шанге та багатьох інших. Проте тривалий час спадщина гарлеміток не враховувалася чи представлялася дослідниками американської літератури поверхово (5.1. "Літературна та громадська діяльність З. Н. Герстон, Н. Ларсен та Дж. Фосет"). До шістдесятих років минулого століття характерним було навмисне ігнорування нетипових образів, зокрема жіночих, як таких, що не відповідали панівним ідеологемам. Посилена увага до творчості чорношкірих письменниць та її ревізія були зумовлені розвитком феміністичної критики.

Одноставність чільних представниць Гарлемського відродження простежується найперше в тому, що персонажі їхніх творів переживають "екзистенційні фрустрації", які перешкоджають їм повноцінно реалізуватися в суспільстві. Дилема, що постає перед ними, вирішується шляхом свідомої відмови: Джені Старкс, аби здобути незалежність та зруйнувати упередженість до чорношкірої жінки, приречена на самотність; Гелга Крейн заперечує свою особистість, перетворившись на машину з

продукування дітей; Джоанна Маршалл змушена кинути мрію стати відомою танцівницею. Усі вони вербалізують протест проти сконструйованого розуміння негритянськості та жіночості.

Однією з прикметних рис роману З. Н. Герстон (5.2. "У пошуках власного горизонту. Нова жінка в романі З. Н. Герстон "Їхні очі бачили Бога") є талановите відтворення особливостей вербального мистецтва афроамериканців. Як зазначає Г. Л. Гейтс, З. Н. Герстон уперше в афро-американській літературі використала "вільний непрямий дискурс", що поєднує дискурси народної мови та нормативної англійської. У майстерному змалюванні життя негритянської спільноти Півдня письменниця відійшла від пафосно-сентиментальної плантаторської традиції та гротеску й пародії менестрельських вистав. Естетичні орієнтири З. Герстон відрізнялися як від попередників, так і від багатьох сучасників. Болісне зосередження на проблемі негритянського травматичного досвіду спричиненого рабством, роз'ятрювання старих ран не характерне для її творів. Навпаки, погляд письменниці звернений у майбутнє, де чорношкірі зможуть стати повноправними членами суспільства, якщо зуміють знайти ресурс для того, щоби забути/пробачити/опрацювати минуле. Тема сільського Півдня не була популярною серед гарлемців, які захоплювалися життям у мегаполісах чи радше негритянськими поселеннями у них. Відтак, якщо більшість молодих афро-американських митців прагнули створити образ "Нового негра" в параметрах урбаністичного середовища, то З. Н. Герстон змалювала "Нову негритянку" патріархального Півдня.

Ідентичність мулатки, зокрема спроби подолання нею внутрішнього роздвоєння – одна з визначальних проблем творчості Н. Ларсен (5.3. "Фрагментація й (ім)міграція як оприявлення досвіду мулатки в романі Н. Ларсен "Трясовиння"). Головна героїня роману "Трясовиння" ("*Quicksand*", 1928) у пошуках самості подорожує з одного місця до іншого з надією знайти "свою" спільноту. Проте кожного разу відчуває себе чужинкою. Досвід мулатки передається через (ім)міграцію, кінцевою метою якої має стати "рідна домівка". Проте за логікою сюжету роману вона так і залишається для героїні лише мрією. Власний простір мулатки – це безкінечний рух, що зумовлений її межовою свідомістю.

Дж. Фосет та Н. Ларсен у своїх романах звернулися до зображення життя негритянської буржуазії. Змалювання заможного класу афроамериканців сприяло формуванню позитивної расової самості, а також руйнуванню стереотипу примітивного, малоосвіченого негра у свідомості білих та чорношкірих читачів. Крім того, Дж. Фосет актуалізувала проблему колективної травми рабства та можливих шляхів її опрацювання, яка осмислена у четвертому підрозділі п'ятого розділу реферованої праці. Письменниця наголошувала на тому, що для конструктивного діалогу потрібне визнання й прощення з боку кожної з рас. Однією з центральних тем романів Дж. Фосет є материнство та роль матері в суспільстві, просякнутому расизмом, про що йдеться у підрозділі 5.5. "Художні моделі вираження материнської суб'єктності у творчості Дж. Фосет". Мисткиня зробила спробу відійти від традиційного образу "негритянської мамусі", а також від вікторіанського ідеалу "жертвовної матері".

Проблеми, теми, художні моделі спадщини письменниць Гарлемського ренесансу сприяли творенню нової расової ідентичності чорношкірих, руйнуванню расистських стереотипів та уявлень, а також стали підґрунтям для подальшого розвою афро-американської літературної традиції.

У Висновках підсумовано результати дослідження. На початку ХХ століття В. Дюбуа пророчо писав, що "проблема ХХ століття – це проблема бар'єру між кольорами шкіри"; сьогодні, століттям пізніше, доводиться визнати, що питання взаємовідносин між расами все ще залишається невирішеним. Проте з того часу відбулося багато змін як у плані розвитку різноманітних наукових теорій, покликаних інтерпретувати концепт раси, так і в суспільно-політичному житті. На сьогодні більшість науковців та політиків погоджуються з тим, що расова приналежність не є маркером інтелектуальних здібностей людини чи окремої спільноти, більше того, вона не може слугувати причиною обмеження повноцінного функціонування людини чи групи в суспільстві. Однак усе ще актуальним на початку ХХІ століття залишається подолання расових упереджень та сталих расових стереотипів. Дослідження певних знакових моментів історичного та культурного розвитку тих чи тих спільнот, процесів формування колективних ідентичностей, а також шляхів демаргіналізації меншин сприяє подальшому розвитку людства

на двох визначальних засадах: визнання відмінності кожного індивідуума і "моральної єдності всього людства" (Е. Аппія). Не менш важливим є усвідомлення того, що чинники, за допомогою яких ми визначаємо себе та інших, непостійні та не визначені наперед; вони, перш за все, соціальні конструкти, сформовані суспільно-культурним контекстом.

Динаміка міжрасових стосунків у США на початку XX століття є одним із джерел цінного досвіду щодо конструювання алгоритму життя гетерогенного суспільства. Ідейно-мистецький рух Гарлемського ренесансу як невід'ємна складова тогочасних суспільно-культурних процесів становить не лише етап побудови колективної ідентичності афроамериканців, а й чинник, що суттєво вплинув на розуміння "американськості" *per se*.

Питання ідентичності чорношкірих американців, що активізувалося у період Гарлемського відродження, засвідчило якісні зміни у свідомості афроамериканців, їхнє прагнення до самовизначення, переоцінки та усвідомлення свого місця у суспільній структурі США. Процес визначення сутності епістеми "Новий Негр" охоплював два етапи: заперечення абсолютного авторитету білих американців як єдиних "визначальних інших" ("significant others") для афроамериканців та створення нових успішних моделей для самоідентифікації.

Граничний націоналізм, навіть радикалізм М. Гарві, інтеграційно-націоналістична риторика В. Дюбуа та культурний націоналізм А. Локка визначали та скеровували основні політичні й мистецькі сили Гарлемського відродження. Якщо гарвеїсти відстоювали ідею повернення назад до Африки, то В. Дюбуа і А. Локк наполягали на тому, що негритянський народ – це складова американської нації, а його спадщина, інкорпорована в загальнонаціональний контекст, надала неповторності культурі США. В. Дюбуа визначив основну екзистенційну проблему афроамериканців в подоланні стану "подвійної свідомості", що перешкоджає їм повноцінно функціонувати в американському суспільстві. Діач розмірковував про шляхи успішної інтеграції чорношкірих, яка передбачала визнання зі сторони білих та поступ негритянської раси. Ідеї побудови негритянської нації, розвинуті А. Локком, співзвучні з ідеями європейського, зокрема німецького, націоналізму. Проте реалії американського контексту спричинили своєрідне переакцентування європейського досвіду. Позиція та погляди головного ідеолога Гарлемського ренесансу відзначаються дуалізмом. А. Локк писав про спільний для чорних та білих життєвий досвід та культуру, але наголошував на онтологічній окремішності "двох націй". Водночас, і В. Дюбуа, і А. Локк вважали, що раса – це культурний та політичний конструкт.

Націоналістичне спрямування позицій цих діячів зумовило, відповідно, ідеалізацію Африки, її історичного минулого, прославлення досягнень африканських народів у мистецтві та суспільному розвитку. Свої ідеї утвердження нової расової ідентичності чорношкірих В. Дюбуа та А. Локк вербалізували через негритянські часописи ("Крайсіс", "Оппортьюніті", "Мессенджер"). Вони намагалися деконструювати маргінальний статус негритянського народу та ввести його у центр історичних процесів, стверджуючи, що афро-американська самість є одночасно партикулярна (як одна з численних *pluribus*) й універсальна (як невід'ємний компонент *unum*).

В. Дюбуа, А. Локк та Дж. В. Джонсон акцентували індекси афро-американської раси як підставові для виокремлення її в окрему спільноту у багатонаціональній Америці. Спірічуелз, госпелз, оповіді (колишніх) рабів, церковні проповіді та блюз конституювали основні маркери расової ідентичності. У цих духовно-мистецьких формах, на думку тогочасних негритянських діячів, збережено неповторний дух раси.

Видання антології "Новий негр: інтерпретація" 1925 року стало ключовою подією у визначенні расової ідентичності чорношкірих, а також накреслило орієнтири для нової негритянської літератури. Матеріали книжки мали відродити віру раси у свій потенціал, інтелектуальні та мистецькі сили. Вони містили ті наголошувані цінності, які, на погляд А. Локка та його однодумців, вважалися іманентними для негритянської раси. Для молодого покоління митців зміст антології визначив пріоритетні проблеми, теми та художні моделі зображення досвіду негрів.

Художня література відіграла важливу роль у процесі формування негритянської расово-національної ідеї. У романах, написаних чорношкірими письменниками у період Гарлемського ренесансу, розгорнуто проекти нової негритянської ідентичності, складність конструювання якої пояснювалася багатьма чинниками, зокрема, відсутністю спільного героїчного минулого. У

свідомість пересічного афроамериканця з перших днів його побутування на теренах США впроваджувалася думка про меншовартість усього африканського за походженням. Сором за власне минуле зумовлював намагання відмежуватися від нього, орієнтуватися на моделі та цінності білого світу. Успіх конструювання нової негритянської ідентичності залежав від уміння подолати почуття другосортності та нижчості. Тому зусилля багатьох митців Негритянського відродження спрямовувалися на розкриття внутрішньої краси та своєрідності мистецтва чорношкірих, його потенціалу у створенні нових художніх форм, підкреслення значення африканської спадщини для розвитку американської культури, звернення до "справжнього" минулого негритянської раси. Переосмислення історичного спадку, фольклорних традицій, життєвого досвіду, травм рабства визначали проблематику тогочасних художніх творів.

Романістика Гарлемського ренесансу суттєво розширила жанрову парадигму афро-американського роману, окрім соціально-побутового (Дж. Фосет "Плутанина", Л. Г'юз "Сміх крізь сльози") до неї увійшли детективний (Р. Фішер "Чарівник помирає"), тенденційний (В. Дюбуа "У пошуках срібного руна"), сатиричний (Р. Фішер "Мури Єрихону", В. Термен "Діти весни"), психологічний (Н. Ларсен "Трясовиння", "Перехід"), фантастичний (Дж. Скайлер "Чорних більше не буде"), роман-протест (В. Вайт "Іскра з кременю"), народний (З. Н. Герстон "Їхні очі бачили Бога") різновиди романів. У багатьох з них проблемно-тематична домінанта визначається зосередженістю на расовій ідентичності, пошуку власного місця в суспільстві, що супроводжується опрацюванням комплексу меншовартості та подоланням стану подвійної свідомості. Не менш важлива тема "расового переходу", яка розвивалася у двох напрямках: перехід до білої раси та подальша нещаслива доля персонажа, або ж перехід, а згодом повернення назад до рідної спільноти та, відповідно, визнання афро-американської самості.

Художньо-стилістичне багатство творчого спадку гарлемців ґрунтується на ефективному використанні потенціалу негритянського вербального мистецтва (фольклорна стилістика проповіді та сама проповідь), діалекту та його інструментарію, музичного ресурсу (блюзу та спірічуелз, що оприявнюються на різних рівнях тексту: тематичному, образному та поетичному). Зокрема з блюзовою саморефлексивністю корелює самозосередженість багатьох персонажів, їхнє відчуття алієнованості та фрагментованості буття. Голос спільноти з її прагненням до волі, що характеризує спірічуелз, теж інкорпорований у тексти чорношкірих письменників.

У творчості гарлемців постала ціла галерея нових образів афроамериканців: містяни, дрібні буржуа, митці, інтелігенція. Локуси їхніх творів зосереджені на Півночі, переважно у Нью-Йорку, вони лише почасти дотичні до Півдня – осередку автентичної народної культури чорношкірих. Відхід від традиційних літературних образів темношкірих американців сприяв усвідомленню того, що расовий Інший не монолітний та однозначний, а складається з окремих елементів, які можуть поєднуватися, контактувати зі складовими білої культури. Диверсифікація афро-американської ідентичності передана через складні, полісемантичні художні образи. Більше того, творчість окремих митців Гарлемського ренесансу (Дж. Тумера, Дж. В. Джонсона, Н. Ларсен, З. Н. Герстон) характеризується критикою та спробами дестабілізації концепту "раси".

Психологічна проза Н. Ларсен, імажистська техніка оповіді Дж. Тумера, експериментування з діалектом З. Н. Герстон та Л. Г'юза, карнавалізація наративу К. Маккеєм, використання елементів потоку свідомості В. Терменом засвідчили нову якість негритянської літератури, її, за словами Г. Л. Гейтса-молодшого, "двоголосу сутність", тобто синкретизм двох естетичних парадигм: євро-американської та афро-американської. Нові тенденції в афро-американській літературі початку ХХ століття корелювали з євро-американським модерністським дискурсом.

Очевидно, є підстави стверджувати, що Гарлемський ренесанс став успішним культурним проектом не лише для самовизначення чорношкірих, але й для усієї американської нації. Далі його резонанс простежуємо і в європейському Негритюді 30-х, і в громадянських рухах 60-х – 70-х років минулого століття, і в мультикультурній ситуації 90-х. Досвід Гарлемського відродження у подоланні расових стереотипів, налагодженні діалогу між расами та націями, відновленні культурної пам'яті та опрацюванні колективної травми рабства може слугувати моделлю для багатьох сучасних спільнот.

У процесі оцінки та осмислення цього енергетично потужного руху чорношкірих ми не лише пізнаємо якісь нові, до певного часу не зауважені риси, а й локалізуємо, проектуємо його на власну культурну ситуацію. Вивчення спадку інших рас та ідентичностей сприяє відкриттю у самих собі іноді неусвідомлених сходжень й подібностей з ними. А відтак, осягаючи Іншого, починаємо краще розуміти себе.

Основні положення дисертації викладено у таких публікаціях:

Шимчишин М. М. Гарлемський ренесанс (історія, теорія, поетика та афро-американська самість): [монографія] / Марія Шимчишин; [наук. ред. Н. О. Висоцька]. – Тернопіль: Підручники і посібники, 2010. – 319с. (25,92 др. арк.).

Рец.: Гром'як Р.Т. Шимчишин М. М. Гарлемський ренесанс (історія, теорія, поетика та афро-американська самість) / *Studia Methodologica*. – Гол. ред. Гром'як Р. Т. – Тернопіль: Редакційно-видавничий відділ ТДПУ, 2011. — Вип. 32. – С. 249 – 250.

Рец.: Дубініна Олена. Пізнавати Іншого по-іншому: новий погляд на феномен Гарлемського ренесансу // *Слово і час*. – 2011. – №10. – С. 110 – 113.

Праці у фахових виданнях:

Шимчишин М. М. Мультикультурні виміри расової колективної ідентичності / Марія Шимчишин // *Studia Methodologica*. – Гол. ред. проф. Гром'як Р. Т. – Тернопіль: Редакційно-видавничий відділ ТДПУ, 2011. — Вип. 32. – С. 25 – 30. (0,6 ум. др. арк.).

Шимчишин М. М. Гарлемський ренесанс як етап творення нової афро-американської ідентичності / Марія Шимчишин // *Слово і час*. – 2012. – №6. – С. 77 – 85. (0,7 ум. др. арк.).

Шимчишин М. М. Травматичний досвід рабства у романі Дж. Фосет "Плутанина" / Марія Шимчишин // *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка*. – Серія: Філологічні науки / Головний ред. проф. Курило В. С. – Луганськ: ЛНУ, 2011. – Вип. 217. – Частина I. – С. 189 – 201. (0,9 ум. др. арк.).

Шимчишин М. М. Образ мула в романі Зори Ніл Герстон "Їхні очі бачили Бога" / Марія Шимчишин // *Сучасні літературознавчі студії*: [зб. наук. праць / голов. ред. проф. В. І. Фесенко]. – К.: Вид. центр КНЛУ, 2011. – Випуск 8. "Топос тварини як антропологічне дзеркало". – С. 619 – 628. (0,5 ум. др. арк.).

Шимчишин М. М. Двоголосся афро-американської літературної традиції. Концепція Генрі Луїса Гейтса-молодшого / Марія Шимчишин // *Волинь філологічна: текст і контекст. Інтертекстуальність у системі художньо-філософського мислення: теоретичні й історико-літературні виміри*: [зб. наук. праць / упоряд. проф. Л. К. Оляндер]. – Луцьк: Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2009. – Вип. 7. – С. 361 – 371. (0,6 ум. др. арк.).

Шимчишин М. М. Гарлемський ренесанс як пролог мультикультуралізму / Марія Шимчишин // *Питання літературознавства*: [наук. збірник / гол. ред. проф. О. В. Червінська]. — Чернівці: Рута, 2009. – Вип. 77. – С. 197 – 204. (0,6 ум. др. арк.).

Шимчишин М. М. Простір жіночого письма у афро-американському літературному каноні / Марія Шимчишин // *Сучасний погляд на літературу*: [зб. наук. праць / відп. ред. проф. В. Ф. Погребенник]. – К.: ДП "Інформ-анал. агенство", 2009. — Випуск 12. – С. 112 – 126. (0,9 ум. др. арк.).

Шимчишин М. М. Фрагментація й (ім)міграція як оприявлення досвіду мулатки у романі Н. Ларсен "Трясовиння" / Марія Шимчишин // *Наукові записки ТНПУ*. – Серія: Літературознавство / За ред. проф. М. Ткачука. – Тернопіль: ТНПУ, 2009. – Вип. 26. – С. 273 – 287. (0,8 ум. др. арк.).

Шимчишин М. М. Літературна топографія твору Дж. В. Джонсона "Автобіографія Колишнього Чорношкірого" / Марія Шимчишин // *Сучасні літературознавчі студії*: [зб. наук. праць / голов. ред. проф. В. І. Фесенко]. – Київський національний лінгвістичний університет, 2009. – Випуск 6. – С. 246 – 254. (0,6 ум. др. арк.).

- Шимчишин М. М. Художні моделі вираження материнської суб'єктивності у жіночій літературі США/Марія Шимчишин// Актуальні проблеми слов'янської філології: [міжвузівський збірник наукових статей/відп. ред. проф. В. А. Зарва]. – Донецьк: ТОВ "Юго-Восток, Лтд", 2009. – Випуск XX: Лінгвістика та літературознавство. – С. 205–213. (0,7 ум. др. арк.).
- Шимчишин М. М. Модернізм як діалект versus діалект як модернізм/Марія Шимчишин//Американські літературні студії в Україні: [зб. наук. праць/відп. ред. проф. Т. Н. Денисова]. – Київ, Інститут літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України, 2008 – 2009. – Випуск 5/6. – С. 39 – 51. (0,8 ум. др. арк.).
- Шимчишин М. М. Інший ніж Я чи моє Інше Я: компонент білої культури в контексті Гарлемського відродження/ Марія Шимчишин// "Мова і культура": [наук. журнал/гол. ред. проф. Д. С. Бурого]. – Київ: Видавничий Дім Дмитра Бурого, 2009. – Випуск 11. – Том XII (124). – С. 14 – 17. (0,4 ум. др. арк.).
- Шимчишин М. М. Три парадигми письма: Н. Ларсен, З. Н. Герстон та Дж. Фосет/Марія Шимчишин// Науковий вісник Волинського національного університету. – Філологічні науки. Серія Літературознавство. – 2008. – № 17. – С. 202 – 209. (0,9 ум. др. арк.).
- Шимчишин М. М. Епістемологічні зміщення у царині літератури і критичної практики/ Марія Шимчишин// Сучасні літературознавчі студії "Схід на Заході, Захід на Сході: діалог світоглядних та художніх парадигм": [зб. наук. праць/гол. ред. проф. В. І. Фесенко].— Київський національний лінгвістичний університет, 2008. — Випуск 5 – С. 288 – 295. (0,5 ум. др. арк.).
- Шимчишин М. М. Ре/деконструкція материнства в постмодерному літературному проекті/Марія Шимчишин //Літературознавчі студії: [збірник наук. праць/відпов. ред. проф. Г. В. Семенюк – Київ: Видавничо-поліграфічний центр "Київський університет", 2008. – Випуск 21. Частина 2. – С. 281 – 285. (0,4 ум. др. арк.).
- Шимчишин М. М. Антропологічний романтизм у творчості Зори Ніл Герстон та Неллі Ларсен / Марія Шимчишин// "Дискурс романтизму в літературі США". Американські літературні студії в Україні: [зб. наук. праць/за заг. ред. проф. Т. Н. Денисової]. — Київ: Інститут літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України, 2007. —Вип. 4. – С. 136 – 145. (0,6 ум. др. арк.).
- Шимчишин М. М. Колоніальний дискурс у романі Джин Рис "Широке Саргасове море"/Марія Шимчишин//Сучасні літературознавчі студії: [зб. наук. праць/голов. ред. проф. В. І. Фесенко]. – К.: Вид. центр КНЛУ, 2007. – Випуск 4. "Хронозрушення: концепції нелінійного часу у свідомості, культурі та літературі". – С. 196 – 200. (0,5 ум. др. арк.).
- Шимчишин М. М. Парадигма психо/ноогенного неврозу у романі С. Плат "Під ковпаком"/Марія Шимчишин//Сучасний погляд на літературу: [зб. наук. праць/відп. ред. проф. В. Ф. Погребенник]. – Київ: ІВЦ Держкомстату України, 2006. —Вип. 10. – С. 305 – 316. (0,5 ум. др. арк.).
- Шимчишин М. М. Категорія опірного читача Дж. Фетерлей. Феміністична стратегія прочитання оповідання Н. Готорна "Родимка"/Марія Шимчишин//Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. – Житомир, 2006. – Випуск 26. – С. 72 – 76. (0,4 ум. др. арк.).
- Шимчишин М. М. Американська феміністична теорія читацького відгуку/ Марія Шимчишин // Слово і Час. – 2005. – №1 (529). – С. 42–49. (0,7 ум. др. арк.).
- Shymchyshyn M. Ideology and Women's Studies Programs in Ukraine/Mariya Shymchyshyn// National Women's Studies Association Journal. – Indiana University Press, Bloomington, Indiana, 2005. – Volume 17. – P. 173 – 185. (0,9 ум. др. арк.).
- Шимчишин М. М. Подвійний етнічний наратив як детермінанта подвійної свідомості (на прикладі повісті О. Кобилянської "В неділю рано зілля копала..." та роману Дж. Рис "Широке Саргасове море"/Марія Шимчишин// "Мова і культура": [наук. журнал/гол. ред. проф. Д. С. Бурого]. – К.: Видавничий Дім Дмитра Бурого, 2005 – Випуск 8 – том VI – Частина III. – С. 139 – 145. (0,5 ум. др. арк.).
- Шимчишин М. М. Канон американської літератури в сучасних українських вузах/ Марія Шимчишин// Наукові записки ТНПУ. – Серія: Літературознавство/За ред. проф. М. Ткачука. – Тернопіль: ТНПУ, 2004. – Вип 2 (15). – С. 447 – 454. (0,5 ум. др. арк.).

Шимчишин М. М. Архетип першої жінки. Контекст та інтерпретації/Марія Шимчишин// Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна – Серія: Філологія/ Відп. ред. проф. Ю. М. Безхутрий — Харків: видавничий відділ ХНУ, 2003. —Вип. 595. — С. 26 – 29. (0,5 ум. др. арк.).

Шимчишин М. М. Творчість Еліс Уолкер у контексті афро-американського феміністичного дискурсу/Марія Шимчишин// *Studia Methodologica*. – Відп. ред. Папуша І. В. – Тернопіль: Редакційно-видавничий відділ ТДПУ, 2002. —Вип. 12. – С. 110 – 112. (0,5 ум. др. арк.).

Додаткові публікації:

Шимчишин М. М. Роман Н. Ларсен "Трясовиння" у контексті Гарлемського ренесансу/ Марія Шимчишин//Кур'єр Кривбасу – 2010. – №252. – С.266 – 274. (0,6 ум. др. арк.).

Шимчишин М. М. Діалог ідентичностей в оповіданні Марії Матіос "Апокаліпсис"/Марія Шимчишин// [w] *Studia Ingardeniana* / Red. I. Nabytowycz, T.Hundorowa, M.Ółdakowska-Kuflowa, Tom 1, s. 192-199, [TeKa Komisji Polsko-Ukraińskich Związków Kulturowych Oddział PAN w Lublinie, vol. IV, Lublin 2009]. (0,5 ум. др. арк.).

Шимчишин М. М. Розщеплена свідомість як сутність подвійного етнічного нарративу (на прикладі повісті О. Кобилянської "В неділю рано зілля копала..." та роману Дж. Рис "Широке Саргасове море"/Марія Шимчишин// Теорія літератури. Компаративістика. Україністика. Збірник наукових праць з нагоди 70-річчя професора Романа Гром'яка. – *Studia Methodologica*. – Тернопіль, 2007. – № 19. – С. 354 – 359. (0,5 ум. др. арк.).

Шимчишин М. М. Зора Ніл Герстон. У пошуку власного горизонту/Марія Шимчишин//Жіночі голоси в літературному дискурсі ХХ століття. Матеріали до спецкурсу/[упоряд. М. Шимчишин]. – Тернопіль: Горлиця, 2007. – С.112 – 135. (0,6 ум. др. арк.).

Шимчишин М. М. Сильвія Плат. Творчість у божевільному ритмі/Марія Шимчишин //Жіночі голоси в літературному дискурсі ХХ століття. Матеріали до спецкурсу/[упоряд. М. Шимчишин]. – Тернопіль: Горлиця, 2007. – С.144 – 157. (0,6 ум. др. арк.).

Шимчишин М. М. Парадигма психо/ноогенного неврозу у романі С. Плат "Під ковпаком"/Марія Шимчишин//Жіночі голоси в літературному дискурсі ХХ століття. Матеріали до спецкурсу/[упоряд. М. Шимчишин]. – Тернопіль: Горлиця, 2007. – С.157 – 171. (0,6 ум. др. арк.).

Деконструктивістське прочитання оповідання Марії Матіос "Апокаліпсис"/ Питання літературознавства. Науковий збірник Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича. – Чернівці, 2007. – Випуск 74. – С.302 – 309. (0,5 ум. др. арк.).

АНОТАЦІЯ

Шимчишин М. М. Художнє вираження афро-американської ідентичності у літературному дискурсі Гарлемського ренесансу. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філологічних наук за спеціальностями: 10.01.06 – теорія літератури; 10.01.04 – література зарубіжних країн. – Київський національний університет імені Тараса Шевченка. – Київ, 2012.

У дисертації вперше в українському літературознавстві комплексно досліджується художній дискурс Гарлемського ренесансу та його співвіднесеність з формуванням нової негритянської ідентичності. У праці створена концепція конструювання расової колективної самості афроамериканців, що узагальнює та розвиває вчення Б. Андерсона про 'уявлені спільноти'. У процесі дослідження увиразнено і прописано способи маніфестації расової ідентичності чорношкірих у текстах афро-американських письменників. Спадщина Гарлемського ренесансу потрактовується крізь призму сучасних теорій раси та ідентичності, а також новітніх концепцій розвитку літератури чорношкірих американців. Уперше інтерпретація набутків негритянських письменників початку ХХ століття здійснена з використанням літературознавчих практик Ревізії та Сигніфікації, що були сформульовані Г. Л. Гейтсом-молодшим.

Доробок митців Гарлемського ренесансу досліджується у контексті загального розвитку літератури США. Негритянська література початку ХХ століття розглядається як складова модерністської матриці, при цьому наголос зроблено на її самостійності, самобутності та

повноцінності. Підкреслюється художня своєрідність літератури Гарлемського ренесансу, породжена сполученням двох культурних традицій: негритянської та євро-американської.

Ключові слова: Гарлемський ренесанс, раса, ідентичність, модернізм, подвійна свідомість, колективна пам'ять, культурна травма, літературний канон.

АННОТАЦІЯ

Шимчишин М. М. Художественное выражение афро-американской идентичности в литературном дискурсе Гарлемского ренессанса. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени доктора филологических наук по специальностям: 10.01.06 – теория литературы; 10.01.04 – литература зарубежных стран. – Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко. – Киев, 2012.

В диссертации впервые в украинском литературоведении осуществлено комплексное исследование художественного дискурса Гарлемского ренессанса в его соотношении с формированием новой негритянской идентичности. В работе создана концепция конструирования расовой коллективной самости афроамериканцев, которая обобщает и развивает учение Б. Андерсона об 'воображенных сообществах'. В процессе исследования подчеркнуты и детализированы способы манифестации расовой идентичности чернокожих в текстах афро-американских писателей. Наследие Гарлемского ренессанса интерпретируется с помощью современных теорий расы и идентичности, а также новейших концепций развития литературы чернокожих американцев. Впервые достояние негритянских писателей начала XX века проанализировано с использованием литературоведческих практик Ревизии и Сигнификации, сформулированных Г. Л. Гейтсом-младшим.

Наследие Гарлемского ренессанса исследуется в контексте общего развития литературы США. В частности, негритянская литература начала XX века рассматривается как составная часть модернистской матрицы, при этом подчеркивается ее самостоятельность и полноценность. Автор исследования указывает на художественную самобытность литературы Гарлемского ренессанса, порожденной синтезированием двух культурных традиций: негритянской и евро-американской.

Ключевые слова: Гарлемский ренессанс, раса, идентичность, модернизм, двойственное сознание, коллективная память, культурная травма, литературный канон.

SUMMARY

Shymchyshyn M. M. Artistic Representation of African American Identity in the Harlem Renaissance Discourse. – A Manuscript.

Thesis for a Doctor's Degree in Philology. Speciality: 10.01.06 – Literary Theory, 10.01.04 – Literature of Foreign Countries. – Kyiv National University named after Taras Shevchenko. – Kyiv, 2012.

The thesis deals with *the Harlem Renaissance*, a movement and collection of important events in twentieth-century African American culture that touched every aspect of African-American artistic life: literature, music, theatre, musical theatre and the visual arts. Although the Harlem Renaissance was never a cohesive movement, its main task became racial self-assertion and self-definition in the situation of white supremacy. Black intellectuals and artists were searching for new aesthetics to express the historical experience of African Americans, and thus it became a way for African Americans to write themselves into the narrative of American identity. Moreover, the Harlem Renaissance was a part of global cultural nationalisms which mobilized against imperialism. The main objective of this research is to explore the indices of race in the oeuvre of African-American writers of the early twentieth century and to examine the ways the literature helped to (re)construct the racial identity.

The first chapter, *The Epistemology of Racial Identity*, contains a brief overview of the idea of race in Western philosophy. Despite the fact that the concept of 'race' is recognized today as a social and cultural construct, it still influences the lives of people and of whole countries. At the beginning of the twentieth century, many black Americans resisted the biological notion of race, insisting instead that it stems from social and cultural categories. They conceptualized blackness through the cultural heritage of African-Americans (spirituals, blues, gospels, work songs etc.) and the image of Africa as the lost motherland, and

these occurred through the strategic necessity for oppressed black people to construct positive scripts about their racial identity as a means of combating negative stereotypes and racist politics.

In the next chapter, *The Harlem Renaissance as a Cultural Phenomenon*, the causes and circumstances of the black literary revival are discussed. The Harlem Renaissance emerged from the great demographic transformations that brought hundreds of thousands of African Americans from the rural South to the urban North. Another important factor of its ascent was the participation of black soldiers in the World War I. After their return to the United States, they encountered severe racism, such as Jim Crow laws and lynching, and rebelled against it. At the beginning of the 20th c., social and political institutions arose including the National Association for the Advancement of Colored People (NAACP), the National Urban League, and the Universal Negro Improvement Association (UNIA), which helped to organize African-Americans politically and intellectually. Their political agenda was defined by advocating racial equality, the struggle against racial segregation, and the accommodationist philosophy of Booker T. Washington. Magazines and newspapers were established. These were *The Crisis* (NAACP), *Opportunity* (The National Urban League), *Negro World* (UNIA) and *The Messenger*. They played important roles in promoting the works of young black writers. Among the first literary works that signaled the new perspective in African-American literature were Claude McKay's volume of poetry, *Harlem Shadows* (1922), novels by Jean Toomer (*Cane*, 1923) and Jessie Fauset (*There is a Confusion*, 1924). And finally, the publication of an anthology, *The New Negro: An Interpretation* (1925), edited by Alain Locke launched the Harlem Renaissance to greater heights. During this process of formation, new African-American literary aesthetic discussions centered on issues of how to portray black Americans and the role of art and artist. W. E. B. Dubois argued that art must fulfill the purpose of propaganda in the process of emancipation of African-Americans and completely denied the idea of art for art's sake. On the other side, the young artist Langston Hughes insisted upon the right of new artists to express their individual dark-skinned selves without caring whether they pleased white or black audiences. Z. N. Hurston, C. McKay, and G. Schuyler emphasized the universal human nature of artistic expression.

In the third chapter, *the Harlem Renaissance as a constitutive part of the Modernist matrix* is analysed. For a long time there was a tendency to treat Modernism as a movement separate from the Harlem Renaissance. The literary works of the black writers at the beginning of the twentieth century featured Modernist techniques such as fragmentation, alienation, multiple narrative voices, stream of consciousness, non-linear narration, and experimental language. The Harlem artists used Modernist themes as well as formal devices and strategies to express the African-American experience. They also incorporated aspects of the Black aesthetic, including African-American English, blues rhythms, and the oral story-telling tradition. It is emphasized that the Modernist movement in the United States correlated with the process of the formation of the collective American identity. Nativism or one-hundred percent Americanization provoked a response from oppressed groups including African-Americans, who argued for input into American culture and prosperity. Therefore the Harlem Renaissance became a way for African Americans to write themselves into the narrative of American identity. Special attention is given to Jean Toomer's novel, *Cane*, which embodies Modernist narrative strategies and techniques.

In the fourth chapter, *African-American Identities in the Literature of the Harlem Renaissance*, the novels of W. E. B. Dubois, J. W. Johnson, C. McKay, R. Fisher, W. Thurman, and L. Hughes are examined. These authors presented different images of African-Americans: rural blacks, artists, poor blacks of the city, and 'racial man.' Such diversity in the depiction of African-Americans helped to destabilize the narrow stereotype of the 'Old Negro.' The main idea of the novels 'The Quest of the Silver Fleece' and 'The Autobiography of an Ex-Coloured Man' is that identity does not originate in some internal core of the self but rather emerges within the distance between the self and other. The Harlem writers concentrated on the urban locus and readers encounter different dimensions of the city: city as a refuge from the memories of slavery and traumatic experience, city as a possibility to meet other identities and experiences, city as carnival, city as the way to the emancipation from the prejudices of rural life. The actualization of urban life of Blacks broadened the literary space of their presentation.

The final chapter, *The Space of Women's Writing in the Context of the Harlem Renaissance*, addresses the works by Zora Neal Hurston, Nella Larsen, and Jessie Fauset. The novel 'Their Eyes Were Watching God' is remarkable from various perspectives. It is a formal revision of the literary tradition of describing

the life of a black woman, as it represents the New Woman, who eagerly deconstructs patriarchal values. The novel occupies a major place in the history of black rhetorical strategies because it is the first example of 'the speakerly text' as defined by H. L. Gates. The writer explores various aspects of class formation and acculturation within the black community through fictional representations of maternity and domestic spaces. The mothers in the novels written by J. Fauset and N. Larsen are presented as the conduits through which the transmission of culture, values, and self-concept are made. Black women writers described how African-American women survive and respond to a repressive culture. J. Fauset and N. Larsen concentrated also on the experience of the female mulatto and the psychic dissonance caused by her own ambitions and expectations coming into conflict with socially-imposed limits and restrictions.

In summary, today the Harlem Renaissance is a celebratory moment in cultural memory. Literary scholars come again and again to study this important period in American culture. They find new documents, literary works that every time open new sides of the phenomenon. The concentrated artistic energy of African-American intellectuals and writers of the beginning of the twentieth century helped to overcome the stereotypes of black people as inferior beings and to construct their new racial identity. It also enabled other Americans to see the world differently and recognize the validity of the 'Other.' The Harlem Renaissance gave the road map for racial harmony and the celebration of cultural diversity.

Key words: the Harlem Renaissance, race, identity, modernism, double consciousness, cultural trauma, collective memory, literary canon.